

โชนินยา ปณฺญา, อโชนินยา ปณฺญา. โชนวิปฺปยุตฺตโชนินยา ปณฺญา, โชนวิปฺปยุตฺต
 อโชนินยา ปณฺญา. โยคนินยา ปณฺญา, อโยคนินยา ปณฺญา. โยควิปฺปยุตฺตโยคนินยา ปณฺญา,
 โยควิปฺปยุตฺตอโยคนินยา ปณฺญา. นีวรณินยา ปณฺญา, อนีวรณินยา ปณฺญา. นีวรณวิปฺปยุตฺต
 นีวรณินยา ปณฺญา, นีวรณวิปฺปยุตฺตอนีวรณินยา ปณฺญา. ปรามภูจฺจา ปณฺญา, อปรามภูจฺจา
 ปณฺญา. ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามภูจฺจา ปณฺญา, ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามภูจฺจา ปณฺญา.
 อุปาทินฺหา ปณฺญา, ออนุปาทินฺหา ปณฺญา, อุปาทานินยา ปณฺญา, ออนุปาทานินยา ปณฺญา.
 อุปาทานวิปฺปยุตฺตอุปาทานินยา ปณฺญา, อุปาทานวิปฺปยุตฺตออนุปาทานินยา ปณฺญา.

สงฺกิลลสิกา ปณฺญา, อสงฺกิลลสิกา ปณฺญา. กิลลสิวิปฺปยุตฺตสงฺกิลลสิกา ปณฺญา,
 กิลลสิวิปฺปยุตฺตอสงฺกิลลสิกา ปณฺญา. สวิตกฺกา ปณฺญา, อวิตกฺกา ปณฺญา. สวิจฺจรา
 ปณฺญา, อวิจฺจรา ปณฺญา. สปปิตฺติกา ปณฺญา, อปปิตฺติกา ปณฺญา. ปิตฺติสหคฺตา ปณฺญา, น
 ปิตฺติสหคฺตา ปณฺญา. สุขสหคฺตา ปณฺญา, น สุขสหคฺตา ปณฺญา. อุเปกฺขาสหคฺตา ปณฺญา,
 น อุเปกฺขาสหคฺตา ปณฺญา. กามาวจฺจรา ปณฺญา, น กามาวจฺจรา ปณฺญา. ฐุปาวจฺจรา
 ปณฺญา, น ฐุปาวจฺจรา ปณฺญา. อฐุปาวจฺจรา ปณฺญา, น อฐุปาวจฺจรา ปณฺญา. ปริยาปนฺหา
 ปณฺญา, อปริยาปนฺหา ปณฺญา. นิยฺยานิกา ปณฺญา, อนิยฺยานิกา ปณฺญา. นิยฺตา ปณฺญา,
 อนิยฺตา ปณฺญา. สอฺตุตฺตรา ปณฺญา, ออฺตุตฺตรา ปณฺญา. อตฺถชาปิกา ปณฺญา, ชาปิตฺตฺถา
 ปณฺญา. เฉวํ ทฺวิเรนฺ ฅาณวตฺถุ.

๓. ติกมาติก

[๗๕๓] ติวเรนฺ ฅาณวตฺถุ: จินฺตมยา ปณฺญา, สุตมยา ปณฺญา, ภาวนามยา
 ปณฺญา. ทานมยา ปณฺญา, สीलมยา ปณฺญา, ภาวนามยา ปณฺญา. อธิสึลล ปณฺญา, อธิจิตฺเต
 ปณฺญา, อธิปณฺณาย ปณฺญา. อายโกสลลํ, อปายโกสลลํ, อุปายโกสลลํ. วิปากา ปณฺญา,
 วิปากธมฺมธมฺมา ปณฺญา, เนววิปากนวิปากธมฺมธมฺมา ปณฺญา. อุปาทินฺหาปาทานินยา ปณฺญา,
 ออนุปาทินฺหาปาทานินยา ปณฺญา, ออนุปาทินฺหาอนุปาทานินยา ปณฺญา. สวิตกฺกสวิจฺจรา ปณฺญา,
 อวิตกฺกวิจฺจรมตฺตา ปณฺญา, อวิตกฺกอวิจฺจรา ปณฺญา.

ปิตฺติสหคฺตา ปณฺญา, สุขสหคฺตา ปณฺญา, อุเปกฺขาสหคฺตา ปณฺญา. อัจยคามินี
 ปณฺญา, อปจยคามินี ปณฺญา, เนวัจยคามินาปจยคามินี ปณฺญา. เสกฺขา ปณฺญา, อเสกฺขา
 ปณฺญา, เนวเสกฺขนาเสกฺขา ปณฺญา. ปริตฺตา ปณฺญา, มหคฺคตา ปณฺญา, อปฺปมาณา
 ปณฺญา. ปริตฺตารมฺมณา ปณฺญา, มหคฺคตารมฺมณา ปณฺญา, อปฺปมาณารมฺมณา ปณฺญา.
 มคฺคการมฺมณา ปณฺญา, มคฺคเหตุกา ปณฺญา, มคฺคาคิปฺตินี ปณฺญา. อุปฺปนฺหา ปณฺญา,
 ออนุปฺปนฺหา ปณฺญา, อุปฺปาทินี ปณฺญา. อตีตา ปณฺญา, อนาคตา ปณฺญา, ปจฺจุปฺปนฺหา
 ปณฺญา. อตีตารมฺมณา ปณฺญา, อนาคตารมฺมณา ปณฺญา, ปจฺจุปฺปนฺหารมฺมณา ปณฺญา.
 อชฺฌตฺตา ปณฺญา, พหิทฺธา ปณฺญา, อชฺฌตฺตพหิทฺธา ปณฺญา. อชฺฌตฺตารมฺมณา ปณฺญา,
 พหิทฺธารมฺมณา ปณฺญา, อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา ปณฺญา.

สวิตกฺกสวิจฺจรา ปณฺญา อตฺถิ วิปากา, อตฺถิ วิปากธมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปาก

อุปกษาสหคตา ปณฺญา อตฺถิ วิปាកา, อตฺถิ วิปាកมฺมธมฺมา, อตฺถิ เนววิปាកน
 วิปាកมฺมธมฺมา. อตฺถิ อุปาทีนฺฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อฺนุปาทีนฺฺนุปาทานิยา, อตฺถิ อฺนุปาทีนฺฺน
 อฺนุปาทานิยา. อตฺถิ อัจยคามินี, อตฺถิ อปฺจยคามินี, อตฺถิ เนวัจยคามินาปฺจยคามินี. อตฺถิ
 เสกฺขา, อตฺถิ อเสกฺขา, อตฺถิ เนวเสกฺขนาเสกฺขา. อตฺถิ ปริตฺตา, อตฺถิ มหคฺคตา, อตฺถิ
 อปฺปมาณา. อตฺถิ ปริตฺตารมฺมณา, อตฺถิ มหคฺคตารมฺมณา, อตฺถิ อปฺปมาณารมฺมณา. อตฺถิ
 มคฺคการมฺมณา, อตฺถิ มคฺคเหตุกา, อตฺถิ มคฺคาธิปฺตินี. อตฺถิ อุปฺปนฺนา, อตฺถิ อฺนุปฺปนฺนา,
 อตฺถิ อุปฺปาทีนี. อตฺถิ อตีตา, อตฺถิ อนาคตา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนา. อตฺถิ อตีตารมฺมณา,
 อตฺถิ อนาคตารมฺมณา, อตฺถิ ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา. อตฺถิ อชฺฌตฺตา, อตฺถิ พหิทฺธา, อตฺถิ
 อชฺฌตฺตพหิทฺธา. อตฺถิ อชฺฌตฺตารมฺมณา, อตฺถิ พหิทฺธารมฺมณา, อตฺถิ อชฺฌตฺตพหิทฺธารมฺมณา.
 เอวํ ติวิเชน ภาณวตฺถุ.

๔. จตุกกมัตติก

[๗๕๔] จตุพฺพิเชน ภาณวตฺถุ: กมฺมสฺสกตํ ภาณํ, สจฺจานฺฺนโลมิกํ ภาณํ, มคฺคสฺมจฺจิสฺส
 ภาณํ, ผลสฺมจฺจิสฺส ภาณํ. ทุกฺเข ภาณํ, ทุกฺขสมฺมุทเย ภาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ภาณํ, ทุกฺขนิโรธ
 คามินิยา ปฏฺฐิปทาย ภาณํ. กามาวจฺรา ปณฺญา, รุปาวจฺรา ปณฺญา, อรุปาวจฺรา ปณฺญา,
 อปริยาปฺนนา ปณฺญา. ฐมฺเม ภาณํ, อฺนวยเย ภาณํ, ปริจฺเจ^๒ ภาณํ, สมฺมติภาณํ. อตฺถิ
 ปณฺญา อัจยาย โน อปฺจยาย, อตฺถิ ปณฺญา อปฺจยาย โน อัจยาย, อตฺถิ ปณฺญา อัจยาย
 เจว อปฺจยาย จ, อตฺถิ ปณฺญา เนวัจยาย โน อปฺจยาย. อตฺถิ ปณฺญา นิพฺพิทาย โน
 ปฏฺฐิเวธาย, อตฺถิ ปณฺญา ปฏฺฐิเวธาย โน นิพฺพิทาย, อตฺถิ ปณฺญา นิพฺพิทาย เจว ปฏฺฐิเวธาย จ,
 อตฺถิ ปณฺญา เนว นิพฺพิทาย โน ปฏฺฐิเวธาย. หานภาคินี ปณฺญา, จิตฺติภาคินี ปณฺญา,
 วิเสสภาคินี ปณฺญา, นิพฺเพธภาคินี ปณฺญา.

จตฺสฺสไธ ปฏฺฐิสฺสภิกฺขา. จตฺสฺสไธ ปฏฺฐิปทา. จตฺตารี อารมฺมณานิ. ชฺรามรณเณ ภาณํ, ชฺร
 มรณสมฺมุทเย ภาณํ, ชฺรามรณนิโรเธ ภาณํ, ชฺรามรณนิโรธคามินิยา ปฏฺฐิปทาย ภาณํ. ชาติยา
 ภาณํ ๕เปฯ ภเว ภาณํ ๕เปฯ อุปาทาเน ภาณํ ๕เปฯ ตณฺุหาย ภาณํ ๕เปฯ เวทนาย
 ภาณํ ๕เปฯ ผสฺเส ภาณํ ๕เปฯ สพฺพายตฺเน ภาณํ ๕เปฯ นามรฺูเป ภาณํ ๕เปฯ วิญฺญาเณ
 ภาณํ ๕เปฯ สงฺขารเรสุ ภาณํ, สงฺขารสมฺมุทเย ภาณํ, สงฺขารนิโรเธ ภาณํ, สงฺขารนิโรธคามินิยา
 ปฏฺฐิปทาย ภาณํ. เอวํ จตุพฺพิเชน ภาณวตฺถุ.

๕. ปญฺจกมัตติก

[๗๕๕] ปญฺจวิเชน ภาณวตฺถุ: ปญฺจจฺจิกโก สมฺมาสมฺมาธิ, ปญฺจภาณิกโก สมฺมาสมฺมาธิ.
 เอวํ ปญฺจวิเชน ภาณวตฺถุ.

^๒ อ. ปรีเย

ปุณ ๑ ปรี ตถาคโต ปรสตตานัน ปรปุคคullanัน อินฺทริยปโรปริยตตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ปรสตตานัน ปรปุคคullanัน อินฺทริยปโรปริยตตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ โหติ. ยํ พฺลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๖)

ปุณ ๑ ปรี ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฏจฺจํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตึนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฏจฺจํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ โหติ. ยํ พฺลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๗)

ปุณ ๑ ปรี ตถาคโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตี ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต ปุพฺเพนิวาสานุสฺสตี ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ โหติ. ยํ พฺลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๘)

ปุณ ๑ ปรี ตถาคโต สตฺตานัน จุตฺตูปปาตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต สตฺตานัน จุตฺตูปปาตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ โหติ. ยํ พฺลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๙)

ปุณ ๑ ปรี ตถาคโต อาสวานัน ขยํ ยถาภูตํ ปชานาติ, ยมฺปิ ตถาคโต อาสวานัน ขยํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลํ โหติ. ยํ พฺลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. (๑๐)

อิมานิ ทสฺ ตถาคตสฺส ตถาคตพฺลานิ, เยหิ พฺเลหิ สมฺนฺนาคโต ตถาคโต อาสภณฺจฺจํ ปฏฺิจานาติ, ปริสาสุ สึหนาทํ นทติ, พุรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตติ. เอวํ ทสฺวิเชน ฌาณฺวตฺถุ.

มาติกา.

-----

๑. เอกกนิเทศ

[๗๖๑] ปณฺจวิญญานานิ น เหตุเมว, อเหตุกเมว, เหตุวิปฺปยุตฺตเมว, สฺปฺปจฺจยเมว, สงฺขตเมว, อรูปเมว, โลกียเมว, สาสวเมว, สลฺยโลชนียเมว, คนฺถนียเมว, โอสนียเมว, โยคนียเมว, นีวรณียเมว, ปฺรามญฺจเมว, อุปาทานียเมว, สงฺกิลฺลิกเมว, อพฺยาคตเมว, สारम्मณเมว, อเจตสิกเมว, วิปากเมว, อุปาทินฺนุปาทานียเมว, อสงฺกิลฺลิจฺจสงฺกิลฺลิกเมว, น สวิตกฺกสวิจารเมว, น อวิตกฺกวิจารมตฺตเมว, อวิตกฺกอวิจารเมว, น ปิตฺติสทคตเมว, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหატพฺพเมว, เนว ทสฺสเนน น ภาวนาย ปหატพฺพเหตุกเมว, เนวาคยคามินาปจฺยคามิเมว, เนวเสกฺขนาเสกฺขเมว, ปฺริตตเมว, กามาวจฺรเมว, น รูปาวจฺรเมว, น อรูปาวจฺรเมว, ปฺริยาปนฺนเมว, โน อปฺริยาปนฺนเมว, อนียตเมว, อนียยานิกเมว, อุปฺปนํ มโนวิญญานวิญญฺเยยเมว, อนิจฺจเมว, ชฺรามีภูตเมว.

[๗๖๒] ปณฺจ วิญญานา อุปฺปนนฺวตฺตูกา, อุปฺปนนารम्मณาทิ อุปฺปนนฺสมี วตฺตฺสมี อุปฺปนเน อารम्मณ อุปฺปชฺชนฺติ. ปุเรชาตวตฺตูกา, ปุเรชาตารम्मณาทิ ปุเร ชาตฺสมี วตฺตฺสมี ปุเร ชาเต อารम्मณ อุปฺปชฺชนฺติ. อชฺฌตฺติกวตฺตูกา, พาหิรารम्मณาทิ ปณฺจนํ วิญญานานํ วตฺตฺ อชฺฌตฺติกา, อารम्मณา พาหิรา. อสมฺภินฺนวตฺตูกา, อสมฺภินฺนารम्मณาทิ อสมฺภินฺนสฺมี วตฺตฺสมี อสมฺภินฺเน อารम्मณ อุปฺปชฺชนฺติ.

นानาวตฺตูกา, นานารम्मณาทิ อณฺเฏ จกฺขุวิญญานสฺส วตฺตฺ จ อารम्मณญจ, อณฺเฏ สไตวิญญานสฺส วตฺตฺ จ อารम्मณญจ, อณฺเฏ ฆานวิญญานสฺส วตฺตฺ จ อารम्मณญจ, อณฺเฏ ชิวหาวิญญานสฺส วตฺตฺ จ อารम्मณญจ, อณฺเฏ กายวิญญานสฺส วตฺตฺ จ อารम्मณญจ.

[๗๖๓] น อณฺเฏมณฺญสฺส โคจฺรวิสยํ ปจฺจนฺุโกตฺติ จกฺขุวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ สไตวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, สไตวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. จกฺขุวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ ฆานวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, ฆานวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. จกฺขุวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ ชิวหาวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, ชิวหาวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. จกฺขุวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ กายวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, กายวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ จกฺขุวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. สไตวิญญานสฺส ๗เปฯ ฆานวิญญานสฺส ๗เปฯ ชิวหาวิญญานสฺส ๗เปฯ กายวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ จกฺขุวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, จกฺขุวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ กายวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. กายวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ สไตวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, สไตวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ กายวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. กายวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ ฆานวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, ฆานวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ กายวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ. กายวิญญานสฺส โคจฺรวิสยํ ชิวหาวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ, ชิวหาวิญญานสฺส โคจฺรวิสยมฺปิ กายวิญญานํ น ปจฺจนฺุโกตฺติ.

[๗๖๔] น อสมนฺนาหารา อุปฺปชฺชนฺตฺติ สมนฺนาหฺรณฺตฺส อุปฺปชฺชนฺติ.

น อมนสิการา อุปฺปชฺชนฺตฺติ มนสิกโรนฺตฺส อุปฺปชฺชนฺติ.

น อพฺโพกิณฺณา อุปฺปชฺชนฺตฺติ น ปฏฺิปาฏฺิยา อุปฺปชฺชนฺติ. น อปฺพุพฺ อจฺริมฺ อุปฺปชฺชนฺตฺติ น เอกกฺขณฺ อุปฺปชฺชนฺติ.

[๗๖๕] น อญวมญญสฺส สมฺนํตรรา อฺปฺปชฺชนฺตํติ จกฺขุวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา โสตฺตวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, โสตฺตวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี จกฺขุวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. จกฺขุวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา ฆานวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, ฆานวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี จกฺขุวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. จกฺขุวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา ชิวหาวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, ชิวหาวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี จกฺขุวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. จกฺขุวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา กายวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, กายวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี จกฺขุวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. โสตฺตวิญญานสฺส ๕เปฯ ฆานวิญญานสฺส ๕เปฯ ชิวหาวิญญานสฺส ๕เปฯ กายวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา จกฺขุวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, จกฺขุวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี กายวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. กายวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา โสตฺตวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, โสตฺตวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี กายวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. กายวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา ฆานวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, ฆานวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี กายวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ. กายวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรรา ชิวหาวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ, ชิวหาวิญญานสฺส อฺปฺปนฺนสมฺนํตรราปี กายวิญญานํ น อฺปฺปชฺชติ.

[๗๖๖] ปญจ วิญญานา อนาโถคาติ ปญจนฺนํ วิญญานานํ นตฺถิ อวชฺชณา⁴ วา อโถโค วา สมฺนํหาโร วา มนฺสิกาโร วา.

ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กญฺจि ฌมฺมํ ปฏฺวิชานาตํติ ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กญฺจิ ฌมฺมํ ปฏฺวิชานาติ.

อญฺจตฺร อภินิปาตมตฺตาติ อญฺจตฺร อปาตมตฺตา.

ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรราปี น กญฺจิ ฌมฺมํ ปฏฺวิชานาตํติ ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรรา มโนธาทูยาปี น กญฺจิ ฌมฺมํ ปฏฺวิชานาติ.

ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปตํติ ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ คมฺนํ วา จานํ วา นิสฺซุชฺชํ วา เสยฺยํ วา.

ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรราปี น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปตํติ ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรรา มโนธาทูยาปี น กญฺจิ อิริยาปถํ กปฺเปติ คมฺนํ วา จานํ วา นิสฺซุชฺชํ วา เสยฺยํ วา.

ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กายกมฺมํ น วจฺจีกมฺมํ ปฏฺจเปตํติ ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กายกมฺมํ น วจฺจีกมฺมํ ปฏฺจเปติ.

ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรราปี น กายกมฺมํ น วจฺจีกมฺมํ ปฏฺจเปตํติ ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรรา มโนธาทูยาปี น กายกมฺมํ น วจฺจีกมฺมํ ปฏฺจเปติ.

ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กุสลากุสลํ ฌมฺมํ สฺมาทียตํติ ปญจฺหิ วิญญานเณหิ น กุสลากุสลํ ฌมฺมํ สฺมาทียติ.

ปญจนฺนํ วิญญานานํ สมฺนํตรราปี น กุสลากุสลํ ฌมฺมํ สฺมาทียตํติ ปญจนฺนํ

⁴ ฉ. อวชฺชณา

วิญญานานัน สมณนุตรา มโนธาดุยาปี น กุสลากุสลัม ฌมมัม สมอาทิตย์ติ.

ปญจหิ วิญญาณหิ น สมาปชชติ น วุฏฐาตีติ ปญจหิ วิญญาณหิ น สมาปชชติ น วุฏฐาติ.

ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตราปี น สมาปชชติ น วุฏฐาตีติ ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตรา มโนธาดุยาปี น สมาปชชติ น วุฏฐาติ.

ปญจหิ วิญญาณหิ น จวติ น อุปปชชตีติ ปญจหิ วิญญาณหิ น จวติ น อุปปชชติ.

ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตราปี น จวติ น อุปปชชตีติ ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตรา มโนธาดุยาปี น จวติ น อุปปชชติ.

ปญจหิ วิญญาณหิ น สุปติ น ปฏิพชชติ น สุปินัน ปสสตีติ ปญจหิ วิญญาณหิ น สุปติ น ปฏิพชชติ น สุปินัน ปสสติ.

ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตราปี น สุปติ น ปฏิพชชติ น สุปินัน ปสสตีติ ปญจนัน วิญญาณานัน สมณนุตรา มโนธาดุยาปี น สุปติ น ปฏิพชชติ น สุปินัน ปสสติ. เอว ยถาวก วตตุวิภาวณา ปญญา. เอว เอกวิเรน ฌาณวตตุ.

เอกกัม.

-----

๒. ทุกนิทเทส

[๗๖๗] ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา โลกียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา โลกุตตรา ปญญา. สพพาว ปญญา เกนจิจ วิญญะเยยา, เกนจิจ น วิญญะเยยา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา สาสวา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา อนาสวา ปญญา. ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา อาสววิปยุตตาสวา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา อาสววิปยุตตอนาสวา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา สญโฆชนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา อสญโฆชนียา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา สญโฆชนวิปยุตตสญโฆชนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา สญโฆชนวิปยุตตอสญโฆชนียา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา คนถนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา อคนถนียา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา คนถวิปยุตตคนถนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา คนถวิปยุตตอคนถนียา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา โอฆนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา อโฆนียา ปญญา.

ตีสสุ ฐมัสสุ กุสลากุสลากเต ปญญา โอฆวิปยุตตโอฆนียา ปญญา, จตุสสุ มคเคสสุ จตุสสุ ผลสสุ ปญญา โอฆวิปยุตตอโฆนียา ปญญา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา โยคนิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อโยคนิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา โยควิปฺปยุตฺตโยคนิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา โยควิปฺปยุตฺตอโยคนิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา นีวรณิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อนีวรณิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา นีวรณวิปฺปยุตฺตนีวรณิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา นีวรณวิปฺปยุตฺตอเนีวรณิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา ปรามฎฺฐา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อปรามฎฺฐา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา ปรามาสวิปฺปยุตฺตปรามฎฺฐา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา ปรามาสวิปฺปยุตฺตอปรามฎฺฐา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ วิปาเก ปณณา อูปาทินฺนา ปณณา, ตีสุ ฎมีสุ กุสเล ตีสุ ฎมีสุ กิริยาพยากเต จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อุนฺปาทินฺนา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา อูปาทานิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อุนฺปาทานิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา อูปาทานวิปฺปยุตฺตอูปาทานิยา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อูปาทานวิปฺปยุตฺตอุนฺปาทานิยา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา สงฺกิเลสิกา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา อสงฺกิเลสิกา ปณณา. ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา กิเลสวิปฺปยุตฺตสงฺกิเลสิกา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปณณา กิเลสวิปฺปยุตฺตอสงฺกิเลสิกา ปณณา.

วิตกฺกสมฺปยุตฺตา ปณณา สวิตกฺกา ปณณา, วิตกฺกวิปฺปยุตฺตา ปณณา อวิตกฺกา ปณณา. วิจารสมฺปยุตฺตา ปณณา สวิจารา ปณณา, วิจารวิปฺปยุตฺตา ปณณา อวิจารา ปณณา. ปีติสมฺปยุตฺตา ปณณา สปีติกา ปณณา, ปีติวิปฺปยุตฺตา ปณณา อปีติกา ปณณา. ปีติสมฺปยุตฺตา ปณณา ปีติสหคฺตา ปณณา, ปีติวิปฺปยุตฺตา ปณณา น ปีติสหคฺตา ปณณา. สุขสมฺปยุตฺตา ปณณา สุขสหคฺตา ปณณา, สุขวิปฺปยุตฺตา ปณณา น สุขสหคฺตา ปณณา. อูเปกฺขสมฺปยุตฺตา ปณณา อูเปกฺขสหคฺตา ปณณา, อูเปกฺขวิปฺปยุตฺตา ปณณา น อูเปกฺขสหคฺตา ปณณา.

กามาวจรกุสลาพยากเต ปณณา กามาวจรา ปณณา, ฐปาवจรา ปณณา อฐปาवจรา ปณณา, อปริยาปนฺนา ปณณา น กามาวจรา ปณณา. ฐปาवจรกุสลาพยากเต ปณณา ฐปาवจรา ปณณา, กามาวจรา ปณณา อฐปาवจรา ปณณา อปริยาปนฺนา ปณณา น ฐปาवจรา ปณณา. อฐปาवจรกุสลาพยากเต ปณณา อฐปาवจรา ปณณา, กามาวจรา ปณณา ฐปาवจรา ปณณา อปริยาปนฺนา ปณณา น อฐปาवจรา ปณณา.

ตีสุ ฎมีสุ กุสลาพยากเต ปณณา ปริยาปนฺนา ปณณา, จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ

ปณฺญา อปริยาปนฺนา ปณฺญา. จตุสฺส มคฺเคสฺส ปณฺญา นิยยานิกา ปณฺญา, ตีสฺส ญฺมมีสฺส กุสเล จตุสฺส ญฺมมีสฺส วิปาเก ตีสฺส ญฺมมีสฺส กิริยาพฺยาเกต ปณฺญา อนิยยานิกา ปณฺญา. จตุสฺส มคฺเคสฺส ปณฺญา นิยตา ปณฺญา, ตีสฺส ญฺมมีสฺส กุสเล จตุสฺส ญฺมมีสฺส วิปาเก ตีสฺส ญฺมมีสฺส กิริยาพฺยาเกต ปณฺญา อนิยตา ปณฺญา. ตีสฺส ญฺมมีสฺส กุสลาพฺยาเกต ปณฺญา สอฺตุตฺตรา ปณฺญา, จตุสฺส มคฺเคสฺส จตุสฺส ผลสฺส ปณฺญา อนฺตุตฺตรา ปณฺญา.

ตตฺถ กตฺมา อตฺถชาปิกา ปณฺญา? จตุสฺส ญฺมมีสฺส กุสเล อรหโต อภิญฺญํ อฺปปาเทนฺตสฺส สฺมาปตฺตี อฺปปาเทนฺตสฺส กิริยาพฺยาเกต ปณฺญา อตฺถชาปิกา ปณฺญา, จตุสฺส ญฺมมีสฺส วิปาเก อรหโต อฺปปนฺนาย อภิญฺญาย อฺปปนฺนาย สฺมาปตฺติยา กิริยาพฺยาเกต ปณฺญา ชาปิตตฺถา ปณฺญา. เอยํ ทฺวิเรน ฅาณวตฺถุ.

ทฺกั.

๓. ติกนิตฺเทศ

[๗๖๘] ตตฺถ กตฺมา จินฺตามยา ปณฺญา? โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา กมฺมายตเนสฺส โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา สิปฺปายตเนสฺส โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา วิชฺชาจาเนสฺส กมฺมสฺสกตํ วา สจฺจานฺุโลมิกํ วา รฺูปํ อนิจฺจนฺติ วา, เวทนา อนิจฺจติ วา ๕เปฯ สญฺญา อนิจฺจติ วา ๕เปฯ สงฺขารฯ อนิจฺจติ วา ๕เปฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ วา, ยํ เอยฺวํ อนฺุโลมิกํ ขนฺตี ทิฏฺฐิํ รุจฺฉิํ มุทึํ เปกฺขํ ฅมฺมนิชฺฅานกฺขนฺตี ปฺรโต อสฺสุตฺวา ปฏฺฐิภตฺติ. อຍံ วุจฺจติ จินฺตามยา ปณฺญา.

ตตฺถ กตฺมา สฺุตมยา ปณฺญา? โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา กมฺมายตเนสฺส โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา สิปฺปายตเนสฺส โยคฺวิหิตฺเตสฺส วา วิชฺชาจาเนสฺส กมฺมสฺสกตํ วา สจฺจานฺุโลมิกํ วา รฺูปํ อนิจฺจนฺติ วา เวทนา อนิจฺจติ วา ๕เปฯ สญฺญา อนิจฺจติ วา ๕เปฯ สงฺขารฯ อนิจฺจติ วา ๕เปฯ วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺติ วา, ยํ เอยฺวํ อนฺุโลมิกํ ขนฺตี ทิฏฺฐิํ รุจฺฉิํ มุทึํ เปกฺขํ ฅมฺมนิชฺฅานกฺขนฺตี ปฺรโต สฺุตฺวา ปฏฺฐิภตฺติ. อຍံ วุจฺจติ สฺุตมยา ปณฺญา.

สพฺพาปี สฺมาปนฺนสฺส ปณฺญา ภาวนามยา ปณฺญา.

[๗๖๙] ตตฺถ กตฺมา ทานมยา ปณฺญา? ทานํ อารพฺภ ทานาธิคฺจ ภา อฺปปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฅมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ. อຍံ วุจฺจติ ทานมยา ปณฺญา.

ตตฺถ กตฺมา สීลมยา ปณฺญา? สීลํ อารพฺภ สීลาธิคฺจ ภา อฺปปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฅมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ. อຍံ วุจฺจติ สීลมยา ปณฺญา.

สพฺพาปี สฺมาปนฺนสฺส ปณฺญา ภาวนามยา ปณฺญา.

[๗๗๐] ตตฺถ กตฺมา อธิสීเล ปณฺญา? ปาติโมกฺขสํวรํ สํวรนฺตสฺส ภา อฺปปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฅมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ. อຍံ วุจฺจติ อธิสීเล ปณฺญา.

ตตฺถ กตฺมา อธิจิตฺเต ปณฺญา? รฺูปาจรารฺูปาจรสฺมาปตฺตี สฺมาปชฺชนฺตสฺส ภา อฺปปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฅมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ. อຍံ วุจฺจติ อธิจิตฺเต ปณฺญา.

ตตถ กตมา อธิปถญาถ ปถญา? จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปถญา. อัย วุจจติ
อธิปถญาถ ปถญา.

[๗๗๑] ตตถ กตมํ อายโกสลลํ? อิเม ฐมเม มนสิกโรโต อนุปรนุณา เจว อกุสลา
ฐมา น อปรชชนติ, อปรนุณา จ อกุสลา ฐมา ปหียนติ, อิเม วา ปนิเม ฐมเม มนสิกโรโต
อนุปรนุณา เจว กุสลา ฐมา อปรชชนติ, อปรนุณา จ กุสลา ฐมา ภูยโยภวาถ เวปฺลลถ
ภวาถ ปาริปุริยา สํวตตนตีติ, ยา ตตถ ปถญา ปชานนา ๕เป๕ อโมโห ฐมมวิจโย
สมมาทิจฺจ. อิทํ วุจจติ อายโกสลลํ.

ตตถ กตมํ อปรายโกสลลํ? อิเม ฐมเม มนสิกโรโต อนุปรนุณา เจว กุสลา ฐมา น
อปรชชนติ, อปรนุณา จ กุสลา ฐมา นิรุชฺฌนติ, อิเม วา ปนิเม ฐมเม มนสิกโรโต
อนุปรนุณา เจว อกุสลา ฐมา อปรชชนติ, อปรนุณา จ อกุสลา ฐมา ภูยโยภวาถ
เวปฺลลถ สํวตตนตีติ, ยา ตตถ ปถญา ปชานนา ๕เป๕ อโมโห ฐมมวิจโย สมมาทิจฺจ.
อิทํ วุจจติ อปรายโกสลลํ. สพฺพาปี ตตรูปายา ปถญา อปรายโกสลลํ.

[๗๗๒] จตุสุ ฐมีสุ วิปาเก ปถญา วิปากา ปถญา. จตุสุ ฐมีสุ กุสเล ปถญา
วิปากมมฐมา ปถญา. ตีสุ ฐมีสุ กิริยาพฺยาถเต ปถญา เนววิปากนวิปากมมฐมา
ปถญา.

[๗๗๓] ตีสุ ฐมีสุ วิปาเก ปถญา อปราทินฺนุปราทานิยา ปถญา. ตีสุ ฐมีสุ กุสเล ตีสุ
ฐมีสุ กิริยาพฺยาถเต ปถญา อปราทินฺนุปราทานิยา ปถญา. จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ
ปถญา อปราทินฺน-อปราทานิยา ปถญา.

[๗๗๔] วิตทุกวิจารสมปฺยตฺตา ปถญา สวิตทุกสวิจारा ปถญา. วิตทุกวิปฺยตฺตา
วิจารสม-ปฺยตฺตา ปถญา อวิตทุกวิจารมตฺตา ปถญา. วิตทุกวิจารวิปฺยตฺตา ปถญา อวิตทุก
อวิจारा ปถญา.

[๗๗๕] ปีติสมปฺยตฺตา ปถญา ปีติสหคตา ปถญา. สุขสมปฺยตฺตา ปถญา สุขสหคตา
ปถญา. อปรกษาสมปฺยตฺตา ปถญา อปรกษาสหคตา ปถญา.

[๗๗๖] ตีสุ ฐมีสุ กุสเล ปถญา อจยคามินี ปถญา. จตุสุ มคฺเคสุ ปถญา
อปรจยคามินี ปถญา. จตุสุ ฐมีสุ วิปาเก ตีสุ ฐมีสุ กิริยาพฺยาถเต ปถญา เนวจยคามินี
ปถญา.

[๗๗๗] จตุสุ มคฺเคสุ ตีสุ ฝเลสุ ปถญา เสกฺษา ปถญา. อปรวิจิจิเม^๕ อรหตตฝเล
ปถญา อเสกฺษา ปถญา. ตีสุ ฐมีสุ กุสเล ตีสุ ฐมีสุ วิปาเก ตีสุ ฐมีสุ กิริยาพฺยาถเต
ปถญา เนวเสกฺษนาเสกฺษา ปถญา.

[๗๗๘] กามาวจรกุสลาพฺยาถเต ปถญา ปริตฺตา ปถญา. รุปราวจรรูปาวจร
กุสลาพฺยาถเต ปถญา มหคคตา ปถญา. จตุสุ มคฺเคสุ จตุสุ ฝเลสุ ปถญา อปรปมาณา
ปถญา.

[๗๗๙] ตตถ กตมา ปริตฺตารมมณา ปถญา? ปริตฺเต ฐมเม อารพฺภ ยา อปรชชติ

^๕ อ. อปรวิจิจิเม

ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ ปรีตตารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๐] ตตฺถ กตฺมา มหคฺคตารมฺมณา ปณฺญา? มหคฺคเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ มหคฺคตารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๑] ตตฺถ กตฺมา อปฺปมาณารมฺมณา ปณฺญา? อปฺปมาเณ ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ อปฺปมาณา รมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๒] ตตฺถ กตฺมา มคฺคคารมฺมณา ปณฺญา? อริยมคฺคํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ มคฺคคารมฺมณา ปณฺญา. จตุสฺส มคฺเคสฺส ปณฺญา มคฺคเหตุกา ปณฺญา.

[๗๘๓] ตตฺถ กตฺมา มคฺคาธิปฺตินี ปณฺญา? อริยมคฺคํ อธิปฺตี กิริตฺวา ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ มคฺคาธิปฺตินี ปณฺญา.

[๗๘๔] จตุสฺส ญฺมึสฺส วิปาเก ปณฺญา สียา อุปฺปนฺนา, สียา อุปฺปาทีนึ, น วตฺตพฺพา “อนฺุปฺปนฺนา”ติ. จตุสฺส ญฺมึสฺส กุสฺเส ตีสฺส ญฺมึสฺส กิริยาพฺยาเกตฺ ปณฺญา สียา อุปฺปนฺนา, สียา อนฺุปฺปนฺนา, น วตฺตพฺพา “อุปฺปาทีนึ”ติ.

[๗๘๕] สพฺพาว ปณฺญา สียา อตีตา, สียา อนาคตา, สียา ปจฺจุปฺปนฺนา.

[๗๘๖] ตตฺถ กตฺมา อตีตารมฺมณา ปณฺญา? อตีเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ อตีตารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๗] ตตฺถ กตฺมา อนาคตารมฺมณา ปณฺญา? อนาคเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ อนาคตารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๘] ตตฺถ กตฺมา ปจฺจุปฺปนฺนารมฺมณา ปณฺญา? ปจฺจุปฺปนฺเน ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ ปจฺจุปฺปนฺนา รมฺมณา ปณฺญา.

[๗๘๙] สพฺพาว ปณฺญา สียา อชฺฌตฺตา, สียา พหิทฺธา, สียา อชฺฌตฺตพหิทฺธา.

[๗๙๐] ตตฺถ กตฺมา อชฺฌตฺตารมฺมณา ปณฺญา? อชฺฌตฺเต ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ อชฺฌตฺตารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๙๑] ตตฺถ กตฺมา พหิทฺถารมฺมณา ปณฺญา? พหิทฺธา ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ พหิทฺถารมฺมณา ปณฺญา.

[๗๙๒] ตตฺถ กตฺมา อชฺฌตฺตพหิทฺถารมฺมณา ปณฺญา? อชฺฌตฺตพหิทฺธา ธมฺเม อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปณฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อโย วุจฺจติ อชฺฌตฺตพหิทฺธา-รมฺมณา ปณฺญา. เอวํ ติวินฺน ฅาณวตฺถุ.

ติกั.

๔. จตุกกนิทเทศ

[๗๙๓] ตตถ กตมํ กมฺมสฺสกตํ ภาณํ? “อตฺถิ ทินฺนํ, อตฺถิ ยิณฺฺจํ, อตฺถิ หุตํ, อตฺถิ สุกตทุกฺกภูฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก, อตฺถิ อยํ โลกโก, อตฺถิ ปโร โลกโก, อตฺถิ มาตา, อตฺถิ ปิตา, อตฺถิ สุตฺตา โอปปาทิกา, อตฺถิ โลกเก สมณพฺรหฺมณา สมมคฺคตา สมมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวทเหตุ”ติ ยา เอวรูปา ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมมาทิณฺฺจิ. อิทํ วุจฺจติ กมฺมสฺสกตํ ภาณํ. จเปตฺวา สจฺจานฺุโลมิกํ ภาณํ, สพฺพาปิ สาสฺวา กุสลา ปญฺญา กมฺมสฺสกตํ ภาณํ.

ตตถ กตมํ สจฺจานฺุโลมิกํ ภาณํ? “รूपํ อนิจฺจนฺ”ติ วา “เวทนา อนิจฺจนฺ”ติ วา ฯเปฯ “สญฺญา อนิจฺจนฺ”ติ วา ฯเปฯ “สงฺขารา อนิจฺจนฺ”ติ วา ฯเปฯ “วิญฺญาณํ อนิจฺจนฺ”ติ วา, ยา เอวรूपํ อนุโลมิกา ขนฺฺติ ทิณฺฺจิ รุจฺจิ มุทฺธิ เปกฺขา ฌมฺมนิซฺฌานกฺขนฺฺติ. อิทํ วุจฺจติ สจฺจานฺุโลมิกํ ภาณํ. จตฺตุสฺส มคฺเคสฺส ปญฺญา มคฺคสมงฺคิสฺส ภาณํ. จตฺตุสฺส ผลสฺส ปญฺญา ผลสมงฺคิสฺส ภาณํ. (๑)

[๗๙๔] มคฺคสมงฺคิสฺส ภาณํ ทุกฺเขเปตํ ภาณํ, ทุกฺขสมฺมุทฺเยเปตํ ภาณํ, ทุกฺขนิโรธเปตํ ภาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาเยเปตํ ภาณํ.

ตตถ กตมํ ทุกฺเข ภาณํ? ทุกฺขํ อารพฺภ ยา อูปรฺชชฺติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมมาทิณฺฺจิ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺเข ภาณํ. ทุกฺขสมฺมุทฺยํ อารพฺภ ฯเปฯ ทุกฺขนิโรธํ อารพฺภ ฯเปฯ ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทํ อารพฺภ ยา อูปรฺชชฺติ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมมาทิณฺฺจิ. อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาเย ภาณํ. (๒)

[๗๙๕] กามาวจรกุสลาพฺยาगतฺเต ปญฺญา กามาวจรา ปญฺญา, รูปาวจรกุสลาพฺยาगतฺเต ปญฺญา รูปาวจรา ปญฺญา, อรูปาวจรกุสลาพฺยาगतฺเต ปญฺญา อรูปาวจรา ปญฺญา, จตฺตุสฺส มคฺเคสฺส จตฺตุสฺส ผลสฺส ปญฺญา อปริยาปนฺนา ปญฺญา. (๓)

[๗๙๖] ตตถ กตมํ ฌมฺเม ภาณํ? จตฺตุสฺส มคฺเคสฺส จตฺตุสฺส ผลสฺส ปญฺญา ฌมฺเม ภาณํ, โส อิมินา ฌมฺเมน ภาเตน ทิณฺฺจเณ ปตฺเตน วิทิตฺเตน ปริโยคาเฟหฺน อตีตानาคเตน นยํ เนติ, เย หิ เกจฺจ อตีตมทฺธานํ สมณา วา พฺรหฺมณา วา ทุกฺขํ อพฺภณฺณีสฺสุ,^๖ ทุกฺขสมฺมุทฺยํ อพฺภณฺณีสฺสุ, ทุกฺขนิโรธํ อพฺภณฺณีสฺสุ, ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทํ อพฺภณฺณีสฺสุ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขํ อพฺภณฺณีสฺสุ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขสมฺมุทฺยํ อพฺภณฺณีสฺสุ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขนิโรธํ อพฺภณฺณีสฺสุ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทํ อพฺภณฺณีสฺสุ. เย หิ เกจฺจ อนาคตมทฺธานํ สมณา วา พฺรหฺมณา วา ทุกฺขํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, ทุกฺขสมฺมุทฺยํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, ทุกฺขนิโรธํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขสมฺมุทฺยํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขนิโรธํ อภิชานิสฺสนฺฺติ, อิมญฺญเวย เต ทุกฺขนิโรธคามินิ ปฏิปทํ อภิชานิสฺสนฺฺติติ ยา ตตถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมมาทิณฺฺจิ. อิทํ วุจฺจติ อนุวเย ภาณํ.

⁶ ฉ. อพฺภณฺณีสฺสุ. เอวมฺปริปิ

ตตถ กตมัม ปริจเจ⁷ ฌาณัม? อธิ ภิกขุ ปรสตตานัม ปรปคฺคถานัม เจตสา เจโต ปริจจ
 ปชานาติ, สราคัม วา จิตตัม “สราคัม จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, วีตฺราคัม วา จิตตัม “วีตฺราคัม จิตฺตณฺ”ติ
 ปชานาติ, สโทสํ วา จิตตัม “สโทสํ จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, วีตฺโทสํ วา จิตตัม “วีตฺโทสํ จิตฺตณฺ”ติ
 ปชานาติ, สโมหํ วา จิตตัม “สโมหํ จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, วีตฺโมหํ วา จิตตัม “วีตฺโมหํ จิตฺตณฺ”ติ
 ปชานาติ, สงฺขิตตัม วา จิตตัม “สงฺขิตตัม จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, วิกฺขิตตัม วา จิตตัม “วิกฺขิตตัม จิตฺตณฺ”ติ
 ปชานาติ, มหคฺคตัม วา จิตตัม “มหคฺคตัม จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, อมหคฺคตัม วา จิตตัม “อมหคฺคตัม
 จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, สอฺตุตฺตรํ วา จิตตัม “สอฺตุตฺตรํ จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, อนฺตุตฺตรํ วา จิตตัม “อนฺตุตฺตรํ
 จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, สฺมาหิต्तํ วา จิตตัม “สฺมาหิต्तํ จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, อสฺมาหิต्तํ วา จิตตัม
 “อสฺมาหิต्तํ จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, วิมฺุตตัม วา จิตตัม “วิมฺุตตัม จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ, อวิมฺุตตัม วา จิตตัม
 “อวิมฺุตตัม จิตฺตณฺ”ติ ปชานาติ ตี ยถา ตตถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สฺมมาทิฏฺฐิ.
 อิทํ วุจฺจติ ปริจเจ⁵⁹ ฌาณัม.

จเปตฺวา ฌมฺเม ฌาณํ อนฺวเย ฌาณํ ปริจเจ ฌาณํ, อวเสสา ปญฺญา สฺมมตี ฌาณํ. (๔)

[๗๙๗] ตตถ กตมา ปญฺญา อจฺยาย โน อปจฺยาย? กามาวจรกุสเล ปญฺญา
 อจฺยาย โน อปจฺยาย. จตฺตุสฺส มคฺเคสฺส ปญฺญา อปจฺยาย โน อจฺยาย. รุปาวจรารุปาวจร
 กุสเล ปญฺญา อจฺยาย เจว อปจฺยาย จ. อวเสสา ปญฺญา เนว อจฺยาย โน อปจฺยาย. (๕)

[๗๙๘] ตตถ กตมา ปญฺญา นิพฺพิทาย โน ปฏฺวิเวชฺย? ยาย ปญฺญาย กาเมสฺสุ
 วีตฺราโค โหติ, น จ อภิญฺญาโย ปฏฺวิวิชฺฌติ น จ สจฺจานิ. อยํ วุจฺจติ ปญฺญา นิพฺพิทาย โน
 ปฏฺวิเวชฺย. เสว ปญฺญาย กาเมสฺสุ วีตฺราโค สฺมาโน อภิญฺญาโย ปฏฺวิวิชฺฌติ น จ สจฺจานิ.
 อยํ วุจฺจติ ปญฺญา ปฏฺวิเวชฺย โน นิพฺพิทาย. จตฺตุสฺส มคฺเคสฺส ปญฺญา นิพฺพิทาย เจว ปฏฺวิเวชฺย จ.
 อวเสสา ปญฺญา เนว นิพฺพิทาย โน ปฏฺวิเวชฺย. (๖)

[๗๙๙] ตตถ กตมา หานภาคินี ปญฺญา? ปจฺมสฺส ฌานสฺส ลากี⁸ กามสฺส หคฺตา
 สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ หานภาคินี ปญฺญา, ตทฺนุชฺฌมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ จิตฺติภาคินี
 ปญฺญา. อวิตกฺกสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสฺส หคฺตา
 สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ วิราคฺอุปสฺส หคฺตา นิพฺเพทภาคินี ปญฺญา. ทุตฺติยสฺส ฌานสฺส ลากี
 วิตกฺกสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ หานภาคินี ปญฺญา, ตทฺนุชฺฌมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ
 จิตฺติภาคินี ปญฺญา, อูเปกฺขาสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ วิเสสภาคินี ปญฺญา,
 นิพฺพิทาสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ วิราคฺอุปสฺส หคฺตา นิพฺเพทภาคินี ปญฺญา.
 ตุตฺติยสฺส ฌานสฺส ลากี ปิตฺติสฺส หคฺตา⁹ สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ หานภาคินี ปญฺญา,
 ตทฺนุชฺฌมฺมตา สติ สนฺติฏฺฐติ จิตฺติภาคินี ปญฺญา. อทุกฺขมฺสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา
 สฺมฺทาจรนฺติ วิเสสภาคินี ปญฺญา, นิพฺพิทาสฺส หคฺตา สญฺญามนสิการา สฺมฺทาจรนฺติ

⁷ ฉ. ปริเย

⁸ ฉ. ลากี. เอวมฺปริปิ

⁹ ฉ. ปิตฺติสฺส หคฺตา

ญาณ, อสติ ชาตียา “นตฺถิ ชรามรณนฺ”ติ ญาณ. ยมฺปิสุส ตํ ฐมฺมญฺจิติญาณ, ตมฺปิ “ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิวาธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺ”ติ ญาณ, “ภวปจฺจยา ชาตี”ติ ญาณ ฯเปฯ “อุปาทานปจฺจยา ภโว”ติ ญาณ ฯเปฯ “ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานนฺ”ติ ญาณ ฯเปฯ “เวทนาปจฺจยา ตณฺหา”ติ ญาณ ฯเปฯ “ผัสฺสปจฺจยา เวทนา”ติ ญาณ ฯเปฯ “สพฺพายตนปจฺจยา ผสฺโส”ติ ญาณ ฯเปฯ “นามรูปปจฺจยา สพฺพายตนนฺ”ติ ญาณ ฯเปฯ “วิญญาณปจฺจยา นามรูปนฺ”ติ ญาณ ฯเปฯ “สงฺขารปจฺจยา วิญญาณนฺ”ติ ญาณ ฯเปฯ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ ญาณ, อสติ อวิชฺชาย “นตฺถิ สงฺขารา”ติ ญาณ, อตีตมฺปิ อทฺธานํ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ ญาณ, อสติ อวิชฺชาย “นตฺถิ สงฺขารา”ติ ญาณ, อนาคตมฺปิ อทฺธานํ “อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา”ติ ญาณ, อสติ อวิชฺชาย “นตฺถิ สงฺขารา”ติ ญาณ. ยมฺปิสุส ตํ ฐมฺมญฺจิติ- ญาณ, ตมฺปิ “ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิวาธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺ”ติ ญาณ. อิมานิ สตฺตสฺตฺตติ ญาณวตฺถุณี. เอวํ สตฺตวิเรน ญาณวตฺถุ. สตฺตกํ.

๘. อฏฺฐกนิทฺเทศ

[๘๐๗] ตตฺถ กตมา จตฺตุสุ มคฺเคสุ จตฺตุสุ ผลสุ ปญฺญา? โสตาปตฺติมคฺเค ปญฺญา, โสตาปตฺติผลุ ปญฺญา, สกทาคามิมคฺเค ปญฺญา, สกทาคามิผลุ ปญฺญา, อนาคามิมคฺเค ปญฺญา, อนาคามิผลุ ปญฺญา, อรหตฺตมคฺเค ปญฺญา, อรหตฺตผลุ ปญฺญา. อีมา จตฺตุสุ มคฺเคสุ จตฺตุสุ ผลสุ ปญฺญา. เอวํ อฏฺฐวิเรน ญาณวตฺถุ.

อฏฺฐกํ.

๙. นวกนิทฺเทศ

[๘๐๘] ตตฺถ กตมา นวสุ อนุปฺพุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ ปญฺญา? ปจฺมชฺชฎานสมาปตฺติยา ปญฺญา, ทฺติยชฺชฎานสมาปตฺติยา ปญฺญา, ตฺติยชฺชฎานสมาปตฺติยา ปญฺญา, จตฺตุตฺถชฺชฎานสมาปตฺติยา ปญฺญา, อากาसानญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, วิญญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, อากิณฺญญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, เนวสญฺญานาสนญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺญา, สญฺญาเวทฺยิตฺติโรธสมาปตฺติยา ฐมฺมญฺจิตฺตสุ ปจฺจเวกฺขณาญาณ. อีมา นวสุ อนุปฺพุพฺพวิหารสมาปตฺตีสุ ปญฺญา. เอวํ นววิเรน ญาณวตฺถุ.

นวกํ.

๑๐. ทสกนิทฺเทศ

[๘๐๙] ตตฺถ กตมํ ตถาคตฺตสฺส จานญฺจ จานโต อฏฺฐจानญฺจ อฏฺฐจानโต ยถาภูตํ ญาณ? อีห ตถาคโต “อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ ทิฏฺฐิสฺสมปฺนฺโน ปุคฺคโล กญฺจิจิ สงฺขารํ นิจฺจโต

วิปาโก นิพพตเตยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีสุจฺจริตสฺส
 ๔เปฯ ยํ มโนสุจฺจริตสฺส อนิฏฺฐโง อกนฺโต อมฺนาโป วิปาโก นิพพตเตยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี”ติ
 ปชานาติ, “จानญจ โข เอตํ วิชฺชตี, ยํ วจีสุจฺจริตสฺส ๔เปฯ ยํ มโนสุจฺจริตสฺส อนิฏฺฐโง อกนฺโต
 มฺนาโป วิปาโก นิพพตเตยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ.

“อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายทฺวจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา
 ปรี มรณา สุกฺคี สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “จานญจ โข เอตํ
 วิชฺชตี, ยํ กายทฺวจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ ทฺคฺคตี
 วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชเยยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ วจีทฺวจฺจริต
 สมงฺคี ๔เปฯ ยํ มโนทฺวจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี มรณา สุกฺคี
 สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “จานญจ โข เอตํ วิชฺชตี, ยํ วจีทฺวจฺจริต
 สมงฺคี ๔เปฯ ยํ มโนทฺวจฺจริต-สมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี มรณา อปายํ
 ทฺคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชเยยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ.

“อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ กายสุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา
 ปรี มรณา อปายํ ทฺคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชเยยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ,
 “จานญจ โข เอตํ วิชฺชตี, ยํ กายสุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี
 มรณา สุกฺคี สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “อฏฺฐจานเมตํ อนวกาโส, ยํ
 วจีสุจฺจริตสมงฺคี ๔เปฯ ยํ มโนสุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี มรณา
 อปายํ ทฺคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปชฺชเยยฺย, เนตํ จานํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, “จานญจ โข เอตํ
 วิชฺชตี, ยํ วจีสุจฺจริตสมงฺคี ๔เปฯ ยํ มโนสุจฺจริตสมงฺคี ตนฺนิทานํ ตปฺปจฺจยา กายสฺส เกทา ปรี
 มรณา สุกฺคี สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺชเยยฺย, จานเมตํ วิชฺชตี”ติ ปชานาติ, เย เย ฅมฺมา เยสํ เยสํ
 ฅมฺมานํ เหตุ ปจฺจยา อุปาทาย ตํ ตํ จานํ, เย เย ฅมฺมา เยสํ เยสํ ฅมฺมานํ น เหตุ น
 ปจฺจยา¹⁴ อุปาทาย ตํ ตํ อฏฺฐจานนฺติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ๔เปฯ อโมโห ฅมฺมวิจโย
 สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตสฺส จานญจ จานโต อฏฺฐจานญจ อฏฺฐจานโต ยถาภูตํ ฅาณํ. (๑)

[๔๑๐] ตตฺถ กตมํ ตถาคตสฺส อตีตํ อคตํ ปจฺจบุปฺปนํ กมฺมสมาทานานํ จานโส
 เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ฅาณํ? อีธ ตถาคโต ปชานาติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि
 กมฺมสมาทานานิ คติสมฺปตฺติปฏิพาฬฺหานิ น วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि
 กมฺมสมาทานานิ อุปฺธิสมฺปตฺติปฏิพาฬฺหานิ น วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि
 กมฺมสมาทานานิ กาลสมฺปตฺติปฏิพาฬฺหานิ น วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि
 กมฺมสมาทานานิ ปโยคสมฺปตฺติปฏิพาฬฺหานิ น วิปฺจฺจนฺติ.

อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि กมฺมสมาทานานิ คติวิปฺตตี อคมฺม วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ
 ปาปกาणि กมฺมสมาทานานิ อุปฺธิวิปฺตตี อคมฺม วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि
 กมฺมสมาทานานิ กาลวิปฺตตี อคมฺม วิปฺจฺจนฺติ, อตฺถเกจฺจจานิ ปาปกาणि กมฺมสมาทานานิ
 ปโยควิปฺตตี อคมฺม วิปฺจฺจนฺติ.

¹⁴ ๑. อปฺปจฺจยา

อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ คติวิปตติปฏิพาฬานิ น วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ อฺปฺติวิปตติปฏิพาฬานิ น วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्म-สมาทานานิ กาลวิปตติปฏิพาฬานิ น วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ ปโยควิปตติปฏิพาฬานิ น วิปจฺจนฺติ.

อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ คติสมฺปตฺตี อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ อฺปฺติสมฺปตฺตี อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ กาลสมฺปตฺตี อาคมฺม วิปจฺจนฺติ, อตถกัจจანი กลยาณานิ กम्मสมาทานานิ ปโยคสมฺปตฺตี อาคมฺม วิปจฺจนฺตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส อตีตํ นาคตปจฺจุปฺนฺนํ กम्मสมาทานํ จานฺโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ภาณํ. (๒)

[๔๑๑] ตตฺถ กตฺมํ ตถาคตฺสฺส สพฺพตฺถคามินี ปฺปฺปิทํ ยถาภูตํ ภาณํ? อិธ ตถาคโต “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา นิรยคามินี”ติ ปชานาติ, “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา ติรจฺจนฺตโยนิคามินี”ติ ปชานาติ, “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา เปตฺติวิสยคามินี”ติ ปชานาติ, “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา มนุสฺสโลกคามินี”ติ ปชานาติ, “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา เทวโลกคามินี”ติ ปชานาติ, “อโย มคฺโค อโย ปฺปฺปิทา นิพฺพานคามินี”ติ ปชานาตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส สพฺพตฺถคามินี ปฺปฺปิทํ ยถาภูตํ ภาณํ. (๓)

[๔๑๒] ตตฺถ กตฺมํ ตถาคตฺสฺส อเนกธาตุนานาธาตฺโลกํ ยถาภูตํ ภาณํ? อិธ ตถาคโต ขนฺธนานตฺตํ ปชานาติ, อายตฺนนานตฺตํ ปชานาติ, ธาตฺนนานตฺตํ ปชานาติ, อเนกธาตุนานาธาตฺโลกนานตฺตํ ปชานาตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส อเนกธาตุนานาธาตฺโลกํ ยถาภูตํ ภาณํ. (๔)

[๔๑๓] ตตฺถ กตฺมํ ตถาคตฺสฺส สตฺตํ นานาธิมฺุตติกตํ ยถาภูตํ ภาณํ? อิธ ตถาคโต ปชานาติ “สนฺติ สตฺตา หีนานิมฺุตติกา, สนฺติ สตฺตา ปณีตานิมฺุตติกา. หีนานิมฺุตติกา สตฺตา หีนานิมฺุตติเก สตฺเต เสวฺนฺติ ภาชนฺติ ปยฺรฺุปาสนฺติ, ปณีตานิมฺุตติกา สตฺตา ปณีตานิมฺุตติเก สตฺเต เสวฺนฺติ ภาชนฺติ ปยฺรฺุปาสนฺติ.

อตีตมฺปิ อทฺธานํ หีนานิมฺุตติกา สตฺตา หีนานิมฺุตติเก สตฺเต เสวีสฺสุ ภาชีสฺสุ ปยฺรฺุปาสิสฺสุ, ปณีตานิมฺุตติกา สตฺตา ปณีตานิมฺุตติเก สตฺเต เสวีสฺสุ ภาชีสฺสุ ปยฺรฺุปาสิสฺสุ.

อนาคตมฺปิ อทฺธานํ หีนานิมฺุตติกา สตฺตา หีนานิมฺุตติเก สตฺเต เสวีสฺสนฺติ ภาชีสฺสนฺติ ปยฺรฺุปาสิสฺสนฺติ, ปณีตานิมฺุตติกา สตฺตา ปณีตานิมฺุตติเก สตฺเต เสวีสฺสนฺติ ภาชีสฺสนฺติ ปยฺรฺุปาสิสฺสนฺตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส สตฺตํ นานาธิมฺุตติกตํ ยถาภูตํ ภาณํ. (๕)

[๔๑๔] ตตฺถ กตฺมํ ตถาคตฺสฺส ปรสฺตฺตํ ปรปฺุคฺคฺลํ อธินฺทฺริยปรปฺริยตฺตํ ยถาภูตํ ภาณํ? อิธ ตถาคโต สตฺตํ อาสยํ ปชานาติ, อนุสยํ ปชานาติ, จริตํ ปชานาติ, อธิมฺุตตี ปชานาติ, อปฺปรชฺกฺเข มหารชฺกฺเข ติกฺขินฺทฺริเย มฺุทินฺทฺริเย สุวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทฺวิญฺญาปเย ภาพฺพภาพฺเพ สตฺเต ปชานาติ.

[๘๑๕] กตโม จ สตตานํ อาสโย? “สสุสโต โลโก”ติ वा “อสุสโต โลโก”ติ वा “อนุตวา โลโก”ติ वा “อนนุตวา โลโก”ติ वा “ตํ ซีवं ตํ สรีรณ”ติ वा “อณณํ ซีवं อณณํ สรีรณ”ติ वा “โหติ ตถาคโต प्रम्मरणा”ติ वा “न โหติ ตถาคโต प्रम्मरणा”ติ वा “โหติ จ न ज โหति ตถาคโต प्रम्मरणा”ติ वा “เนव โหति न न โหति ตถาคโต प्रम्मरणा”ติ वा อิติ ภาวทิฏ्ठิจิ สนฺนิสฺสีตา वा สตฺตา โหนฺติ วิภาวทิฏ्ठิจิสนฺนิสฺสีตา वा, เอเต वा ปน อุมฺโห อนฺเต อนฺปคम्म อิทฺปปัจจยตาปฏิจจฺสมฺปฺปนฺเนสฺส ฐมฺเมสฺส อนฺุโลมิกา ขนฺติ ปฏฺฐิลทฺธา โหติ ยถาภูตํ ภาณํ. อयํ สตฺตานํ อาสโย.

[๘๑๖] กตโม จ สตตานํ อนุสโย? สตฺตานุสฺยา: กามราคานุสโย ปฏิฆานุสโย มานานุสโย ทิฏฺฐานุสโย วิจิจฺจฺฉานุสโย ภวราคานุสโย อวิชฺชานุสโย. ยํ โลเก ปิยฺรูปํ สาทฺรูปํ, เอเตถ สตฺตานํ รากานุสโย อนฺุเสติ. ยํ โลเก อปฺปิยฺรูปํ อสาทฺรูปํ, เอเตถ สตฺตานํ ปฏิฆานุสโย อนฺุเสติ. อิติ อิเมสฺส ทฺวีสุ ฐมฺเมสฺส อวิชฺชานุสฺสตีตา. ตเททฺถญฺโจะ มาโน จ ทิฏฺฐิจิ จ วิจิจฺจฺฉา จ ทฺฐจฺพฺพา. อयํ สตฺตานํ อนฺุสโย.

[๘๑๗] กตมํ จ สตฺตานํ จริตํ? ปุณฺณภาสิสงฺขาโร อปุณฺณภาสิสงฺขาโร อาเนญฺชาสิสงฺขาโร ปริตฺตญฺมโก वा มหาญฺมโก वा. อิทํ สตฺตานํ จริตํ.

[๘๑๘] กตมา จ สตฺตานํ อธิมุตฺติ? สนฺติ สตฺตา Һีนาธิมุตฺติกา, สนฺติ สตฺตา ปณฺีตาธิมุตฺติกา, Һีนาธิมุตฺติกา สตฺตา Һีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺนฺติ ภขนฺติ ปยฺรฺปาสนฺติ, ปณฺีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณฺีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺนฺติ ภขนฺติ ปยฺรฺปาสนฺติ.

อตีตฺตมฺปิ อทฺธานํ Һีนาธิมุตฺติกา สตฺตา Һีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺสฺส ภขีสุ ปยฺรฺปาสิสุ, ปณฺีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณฺีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺสฺส ภขีสุ ปยฺรฺปาสิสุ.

อนาคตฺตมฺปิ อทฺธานํ Һีนาธิมุตฺติกา สตฺตา Һีนาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺสฺสนฺติ ภขีสุสนฺติ ปยฺรฺปาสิสุสนฺติ, ปณฺีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณฺีตาธิมุตฺติเก สตฺเต เสวฺสฺสนฺติ ภขีสุสนฺติ ปยฺรฺปาสิสุสนฺติ. อยํ สตฺตานํ อธิมุตฺติ.

[๘๑๙] กตเม เต สตฺตา มหารชฺชกา? ทส กิเลสวตฺถุณี: โลโก โทโส โมโห มาโน ทิฏฺฐิจิ วิจิจฺจฺฉา ถีนํ อฺุทฺจจํ อหิริกํ อนฺตฺตปฺปํ. เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ทส กิเลสวตฺถุณี อาเสวิตานิ ภาวิตานิ พหุสฺสีกตานิ อฺุสฺสทคตานิ. อิเม เต สตฺตา มหารชฺชกา.

[๘๒๐] กตเม เต สตฺตา อปฺปรชฺชกา? เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ทส กิเลสวตฺถุณี อนาเสวิตานิ อภาวิตานิ อพหุสฺสีกตานิ อนฺุสฺสทคตานิ. อิเม เต สตฺตา อปฺปรชฺชกา.

[๘๒๑] กตเม เต สตฺตา มุทฺธินฺทริยา? ปณฺจินฺทฺรียานิ: สทฺธินฺทฺรียํ วิริยฺนฺทฺรียํ สตินฺทฺรียํ สมารฺนฺทฺรียํ ปณฺณินฺทฺรียํ. เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ปณฺจินฺทฺรียานิ อนาเสวิตานิ อภาวิตานิ อพหุสฺสีกตานิ อนฺุสฺสทคตานิ. อิเม เต สตฺตา มุทฺธินฺทฺรียา.

[๘๒๒] กตเม เต สตฺตา ติกฺขินฺทฺรียา? เยสํ สตฺตานํ อิมานิ ปณฺจินฺทฺรียานิ อาเสวิตานิ ภาวิตานิ พหุสฺสีกตานิ อฺุสฺสทคตานิ. อิเม เต สตฺตา ติกฺขินฺทฺรียา.

[๘๒๓] กตเม เต สตฺตา ทฺวาการวา? เย เต สตฺตา ปาปาสาเย ปาปานุสฺยา ปาปจิริตา ปาปาริหฺมุตฺติกา มหารชฺชกา มุทฺธินฺทฺรียา. อิเม เต สตฺตา ทฺวาการวา.

[๘๒๔] กตเม เต สตุตา สุวากาธา? เย เต สตุตา กลฺยาณาสยา กลฺยาณจริตา กลฺยาณฉิมุตติกา อปฺพรชกา ติกฺขินฺทริยา. อิม เต สตุตา สุวากาธา.

[๘๒๕] กตเม เต สตุตา ทฺวิญญาปยา? เย จ เต สตุตา ทฺวากาธา, เตว เต สตุตา ทฺวิญญาปยา. เย จ เต สตุตา สุวากาธา. เตว เต สตุตา ทฺวิญญาปยา.

[๘๒๖] กตเม เต สตุตา อภพฺพา? เย เต สตุตา กมฺมารวณฺน สมนฺนาคตา กิเลสวณฺน สมนฺนาคตา วิปาการวณฺน สมนฺนาคตา อสฺสทฺธา อจฺจนฺทิกา ทฺปฺปญฺญา อภพฺพา นิยามํ โยกฺกมิตฺตํ กุสฺเลสฺสุ ฐมฺเมสุ สมนฺตตํ. อิม เต สตุตา อภพฺพา.

[๘๒๗] กตเม เต สตุตา ภพฺพา? เย เต สตุตา น กมฺมารวณฺน สมนฺนาคตา น กิเลสวณฺน สมนฺนาคตา น วิปาการวณฺน สมนฺนาคตา สทฺธา จฺนทิกา ปญฺญวณฺโต ภพฺพา นิยามํ โยกฺกมิตฺตํ กุสฺเลสฺสุ ฐมฺเมสุ สมนฺตตํ. อิม เต สตุตา ภพฺพาติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ฯเปฯ อโมโห ฐมฺมวิจโย สมนฺมาทิจฺจ. อิทํ ตถาคตฺสฺส ปฺรสุตฺตานํ ปฺรปุคฺคฺลานํ อินฺทฺริยปฺโรปฺริยตฺตํ ยถาภูตํ ฅานํ. (๖)

[๘๒๘] ตตฺถ กตมํ ตถาคตฺสฺส ฅานวิโมกฺขสมฺมาปฺตตีนํ สงฺกิลฺลํ วัทานํ ยถาภูตํ ฅานํ? ฅายีติ จตฺตารโ ฅายี: อตฺถเอกฺจโ ฅายี สมนฺตตีเยว สมานํ วิปตฺตีติ ปจฺเจติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี วิปตฺตีเยว สมานํ สมนฺตตีติ ปจฺเจติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี สมนฺตตีเยว สมานํ สมนฺตตีติ ปจฺเจติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี วิปตฺตีเยว สมานํ วิปตฺตีติ ปจฺเจติ. อิม จตฺตารโ ฅายี.

อปเรปิ จตฺตารโ ฅายี: อตฺถเอกฺจโ ฅายี ทนฺธํ สมนฺตชฺชติ ชิปฺปํ ฐฏฺฐาติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี ชิปฺปํ สมนฺตชฺชติ ทนฺธํ ฐฏฺฐาติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี ทนฺธํ สมนฺตชฺชติ ทนฺธํ ฐฏฺฐาติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี ชิปฺปํ สมนฺตชฺชติ ชิปฺปํ ฐฏฺฐาติ. อิม จตฺตารโ ฅายี.

อปเรปิ จตฺตารโ ฅายี: อตฺถเอกฺจโ ฅายี สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ โหติ น สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ โหติ น สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ จ โหติ สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ จ, อตฺถเอกฺจโ ฅายี เณว สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ โหติ น สมนฺตชฺชติ สมนฺตชฺชติ. อิม จตฺตารโ ฅายี.

ฅานนฺติ จตฺตารโ ฅานานิ: ปจฺมํ ฅานํ ทฺติยํ ฅานํ ตฺติยํ ฅานํ จตฺตตํ ฅานํ. วิโมกฺขติ อญฺจ วิโมกฺขา: ฐปี ฐปานิ ปสฺสติ. อยํ ปจฺโม วิโมกฺโข. อชฺชตฺตํ อรูปสฺสณฺณี พหิทฺธา ฐปานิ ปสฺสติ. อยํ ทฺติโย วิโมกฺโข. สฺกฺขนฺเตว อฉิมุตฺโต โหติ. อยํ ตฺติโย วิโมกฺโข.

สพฺพโส ฐปฺสณฺณานํ สมนฺตชฺชติ ปฏฺฐิมสฺสณฺณานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสฺสณฺณานํ อมนสิการา “อนนฺโต อากาโส”ติ อากาसानญฺจายตฺนํ อฺปฺสมนฺตชฺช วิหฺรติ. อยํ จตฺตตํ วิโมกฺโข.

สพฺพโส อากาसानญฺจายตฺนํ สมนฺตชฺชติ “อนนฺตํ วิญฺญาณนฺ”ติ วิญฺญาณญฺจายตฺนํ อฺปฺสมนฺตชฺช วิหฺรติ. อยํ ปญฺจโม วิโมกฺโข.

สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตฺนํ สมนฺตชฺชติ “นตฺถิ กิณฺจ”ติ อากิณฺจญฺจายตฺนํ อฺปฺสมนฺตชฺช วิหฺรติ. อยํ ฅญฺโจ วิโมกฺโข.

สหพโส อากิณญญายตนํ สมตักกมม เนวสญญานาสญญายตนํ อุปสมปชช วิหริติ.
อัย สตตโม วิโมกโข.

สหพโส เนวสญญานาสญญายตนํ สมตักกมม สญญาเวทิตนโรธํ อุปสมปชช วิหริติ.
อัย อญฺจโม วิโมกโข.

สมาธิติ ตโย สมาริ: สวิตกุกสริจาโร สมาริ, อวิตกุกวิจารมตโต สมาริ, อวิตกุก
อวิจโร สมาริ.

สมาปตตีติ นว อนุปฺพุพวิหารสมาปตติโย: ปจฺมชฺชฌานสมาปตติ ทุตติยชฺชฌานสมาปตติ
ตติยชฺชฌานสมาปตติ จตฺตตชฺชฌานสมาปตติ อากาसानญฺจายตนสมาปตติ วิญญานญฺจายตน
สมาปตติ อากิณญญายตนสมาปตติ เนวสญญานาสญญายตนสมาปตติ สญญาเวทิต
นโรธสมาปตติ.

สงฺกิลฺลสนฺติ หานภาคิโย ธมฺโม. โวทานนฺติ วิเสสภาคิโย ธมฺโม. วุญฺจानนฺติ โวทานมฺปิ
วุญฺจานํ, ตมฺหา ตมฺหา สมาริมฺหา วุญฺจานมฺปิ วุญฺจานนฺติ ยา ตตฺถ ปญฺญา ปชานนา ๕เป๕
อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตตีนิํ สงฺกิลฺลํ โวทานํ
วุญฺจานํ ยถาภูตํ ภาณํ. (๗)

[๘๒๙] ตตฺถ กตมํ ตถาคตฺสฺส ปุพฺเพนิวาसानุสฺสตี ยถาภูตํ ภาณํ? อึชฺ ตถาคโต
อนกฺกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสนํ อนุสฺสเรตี. เสยฺยถิทํ: เอกมฺปิ ชาตี เทวปิ ชาตีโย ติสฺสึสึปิ ชาตีโย
จตฺสึสึปิ ชาตีโย ปญฺจปิ ชาตีโย ทสฺปิ ชาตีโย วีสึปิ ชาตีโย ตีสึปิ ชาตีโย จตฺตาสึสึปิ ชาตีโย
ปญฺจาสึปิ ชาตีโย ชาตีสตฺปิ ชาตีสทฺสึปิ ชาตีสตฺสทฺสึปิ อนกฺกปิ สํวญฺญกฺกเป อนกฺกปิ
วิวญฺญกฺกเป อนกฺกปิ สํวญฺญวิวญฺญกฺกเป "อมฺตฺราสี เหวํนาโม เหวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ เหวมาหาโร
เอวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสึเวทึ เหวมายุปริยฺนโต, โส ตโต จโต อมฺตฺร อทฺปาที, ตตฺตราปาสึ เหวํนาโม
เอวํโคตฺโต เหวํวณฺโณ เหวมาหาโร เหวํสุขทฺกฺขปฺปฏิสึเวทึ เหวมายุปริยฺนโต, โส ตโต จโต
อิฐฺปนฺโนติ อิติ สาการิ สอฺทฺทฺสึ อนกฺกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสนํ อนุสฺสเรตีติ ยา ตตฺถ ปญฺญา
ปชานนา ๕เป๕ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺสฺส ปุพฺเพนิวาसानุสฺสตี ยถาภูตํ
ภาณํ. (๘)

[๘๓๐] ตตฺถ กตมํ ตถาคตฺสฺส สตฺตานํ จตฺตูปาตํ ยถาภูตํ ภาณํ? อึชฺ ตถาคโต
ทิพฺเพน จกฺขฺนา วิสฺสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน สตฺเต ปสฺสตี จวมาเน อุปปชฺชมาเน หึเน
ปณฺีเต สฺวณฺเณ ทฺพพฺณฺเณ สฺคเต ทฺคฺคเต, ยถากมฺมุเปเต สตฺเต ปชานาตี "อึเม วต โภณฺโต
สตฺตา กายทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา วจฺีทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา มโนทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา
อริยานํ อุปฺวาทกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกา มิจฺฉาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา
อปายํ ทฺคฺคตี วินิปาตํ นิรยํ อุปฺปนฺนา, อึเม วา ปน โภณฺโต สตฺตา กายทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา
วจฺีจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา มโนทฺจฺจริเตน สมฺนฺนาคตา อริยานํ อนุปฺวาทกา สมฺมาทิฏฺฐิกา
สมฺมาทิฏฺฐิกมฺมสมาทานา, เต กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา สฺคตี สคฺคํ โลกํ อุปฺปนฺนาตี. อิติ
ทิพฺเพน จกฺขฺนา วิสฺสุทฺเธน อติกฺกนฺตมานุสฺสเกน สตฺเต ปสฺสตี จวมาเน อุปปชฺชมาเน หึเน
ปณฺีเต สฺวณฺเณ ทฺพพฺณฺเณ สฺคเต ทฺคฺคเต, ยถากมฺมุเปเต สตฺเต ปชานาตีติ ยา ตตฺถ

ปญญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺตฺสฺส สตฺตทานํ จตุปปาตํ
 ยถาภูตํ ฌาณํ. (๙)

[๙๓๑] ตตฺถ กตมํ ตถาคตฺตฺสฺส อาสวานํ ๕ยํ ยถาภูตํ ฌาณํ? อิทฺตฺตฺสฺส ตถาคโต อาสวานํ
 ๕ยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตํ ปญญาวิมุตฺตํ ทิฏฺฐฺเจว ฌมฺเม สยํ อภิฌญา สจฺจิกตฺวา อุปสมปฺชช
 วิหฺรตฺตีติ ยา ตตฺถ ปญญา ปชานนา ๕เปฯ อโมโห ฌมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ. อิทํ ตถาคตฺตฺสฺส
 อาสวานํ ๕ยํ ยถาภูตํ ฌาณนฺติ. (๑๐)

ทสกํ.

ฌาณวิภงฺโก สมตฺโต.

---

๑๖. ญาณวิภังค์

๑. เอกกมาติก

[๗๕๑] ญาณวัตถุหมวดละ ๑ คือ

(๑) ญาณ ๕ ไม่เป็นเหตุ ไม่มีเหตุ วิปยุตจากเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่ง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เป็นรูป เป็นโลกิยะ เป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นอารมณ์ของสังโยชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ เป็นอารมณ์ของโสมพะ เป็นอารมณ์ของโยคะ เป็นอารมณ์ของนิวรรณ์ เป็นอารมณ์ของปรามาส เป็นอารมณ์ของอุปาทาน เป็นอารมณ์ของกิเลส เป็นอัปยากฤต รับรู้อารมณ์ได้ ไม่เป็นเจตสิก เป็นวิบาก กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิวฏฐียึดถือและเป็นอารมณ์ของอุปาทาน กิเลสไม่ทำให้เศร้าหมองแต่เป็นอารมณ์ของกิเลส ไม่ใช่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ ไม่ใช่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ ไม่ใช่ทั้งวิตกและวิจารณ์ ไม่สหจรคตด้วยปีติ ไม่ต้องประหารด้วยโสดาปัตติมรรคและมรรคเบื้องบน ๓ ไม่มีเหตุต้องประหารด้วยโสดาปัตติมรรคและมรรคเบื้องบน ๓ ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุตติ และนิพพาน ไม่เป็น ของเสขบุคคลและอเสขบุคคล เป็นปริตตะ เป็นกามาวจร ไม่เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร นับเนื่องในวิภูฏทุกซ์ ไม่ใช่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกซ์ ให้ผล ไม่แน่นอน ไม่เป็นเหตุนำออกจากวิภูฏทุกซ์ (๗๖๑)*

(๒) ญาณ ๕ มีวัตถุเกิดขึ้น มีอารมณ์เกิดขึ้น (๗๖๒)

(๓) ญาณ ๕ มีวัตถุเกิดก่อน มีอารมณ์เกิดก่อน (๗๖๒)

(๔) ญาณ ๕ มีวัตถุเป็นภายใน มีอารมณ์เป็นภายนอก (๗๖๒)

(๕) ญาณ ๕ มีวัตถุไม่แตกดับ มีอารมณ์ไม่แตกดับ (๗๖๒)

(๖) ญาณ ๕ มีวัตถุต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน (๗๖๒)

(๗) ญาณ ๕ ไม่เสวยอารมณ์ของกันและกัน (๗๖๓)

(๘) ญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่ใส่ใจ (๗๖๔)

(๙) ญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มนสิการ (๗๖๔)

(๑๐) ญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นโดยไม่สืบลำดับกัน (๗๖๔)

(๑๑) ญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน (๗๖๔)

(๑๒) ญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นในลำดับของกันและกัน (๗๖๕)

(๑๓) ญาณ ๕ ไม่มีความผูกใจ (๗๖๖)

(๑๔) บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ ด้วยญาณ ๕ เว้นแต่อารมณ์ที่ตกไป (๗๖๖)

(๑๕) บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ แม้ต่อจากลำดับแห่งญาณ ๕ (๗๖๖)

(๑๖) บุคคลไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ ด้วยญาณ ๕ (๗๖๖)

(๑๗) บุคคลไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ แม้ต่อจากลำดับแห่งญาณ ๕ (๗๖๖)

(๑๘) บุคคลไม่ประกอบกายกรรมและวจีกรรมด้วยญาณ ๕ (๗๖๖)

(๑๙) บุคคลไม่ประกอบกายกรรมและวจีกรรมแม้ต่อจากลำดับแห่งญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๐) บุคคลไม่สมทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลด้วยญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๑) บุคคลไม่สมทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลแม้ต่อจากลำดับแห่งญาณ ๕

(๗๖๖)

(๒๒) บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติด้วยญาณ ๕ (๗๖๖)

* ตัวเลขในวงเล็บ หมายถึงข้อที่จะขยายในตอนว่าด้วยนิทเทส เช่น (๗๖๑)

(๒๓) บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติ แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๔) บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิด้วยวิญญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๕) บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิ แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๖) บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝัน ด้วยวิญญาณ ๕ (๗๖๖)

(๒๗) บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝัน แม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕ (๗๖๖)

ปัญญาแสดงเรื่องของวิญญาณ ๕ ตามที่เป็นจริง ญาณวัตตุมหอดละ ๑ มี ด้วยประการฉะนี้

๒. ทุกมติก

[๗๕๒] ญาณวัตตุมหอดละ ๒ คือ

(๑) โลกียปัญญา โลกุตตรปัญญา (๗๖๗)

(๒) เกณจิวิญญูญายปัญญา นเคนจิวิญญูญายปัญญา (๗๖๗)

(๓) อาสวปัญญา อนาสวปัญญา (๗๖๗)

(๔) อาสววิปยุตตาสวปัญญา อาสววิปยุตตอานาสวปัญญา (๗๖๗)

(๕) สัญญูญานียปัญญา อสัญญูญานียปัญญา (๗๖๗)

(๖) สัญญูญานวิปยุตตสัจญูญานียปัญญา สัจญูญานวิปยุตตอสัจญูญานีย-ปัญญา (๗๖๗)

(๗) คันถนียปัญญา อคันถนียปัญญา (๗๖๗)

(๘) คันถวิปยุตตคันถนียปัญญา คันถวิปยุตตอคันถนียปัญญา (๗๖๗)

(๙) โขมนียปัญญา อโนมนียปัญญา (๗๖๗)

(๑๐) โขมวิปยุตตโขมนียปัญญา โขมวิปยุตตอโนมนียปัญญา (๗๖๗)

(๑๑) โยคนียปัญญา อโยคนียปัญญา (๗๖๗)

(๑๒) โยควิปยุตตโยคนียปัญญา โยควิปยุตตอโยคนียปัญญา (๗๖๗)

(๑๓) นีวรณียปัญญา อนีวรณียปัญญา (๗๖๗)

(๑๔) นีวรณวิปยุตตนีวรณียปัญญา นีวรณวิปยุตตอนีวรณียปัญญา (๗๖๗)

(๑๕) ปราหมัญญูปัญญา อปราหมัญญูปัญญา (๗๖๗)

(๑๖) ปรามาสวิปยุตตปราหมัญญูปัญญา ปรามาสวิปยุตตอปราหมัญญูปัญญา (๗๖๗)

(๑๗) อูปาทินนปัญญา ออนุปาทินนปัญญา (๗๖๗)

(๑๘) อูปาทานียปัญญา ออนุปาทานียปัญญา (๗๖๗)

(๑๙) อูปาทานวิปยุตตอูปาทานียปัญญา อูปาทานวิปยุตตออนุปาทานีย-ปัญญา (๗๖๗)

(๒๐) สังกิเลสิกปัญญา อสังกิเลสิกปัญญา (๗๖๗)

(๒๑) กิเลสวิปยุตตสังกิเลสิกปัญญา กิเลสวิปยุตตอสังกิเลสิกปัญญา (๗๖๗)

(๒๒) สวิตกกปัญญา อวิตกกปัญญา (๗๖๗)

(๒๓) สวิจาร์ปัญญา อวิจาร์ปัญญา (๗๖๗)

(๒๔) สปัปติกปัญญา อปัปติกปัญญา (๗๖๗)

(๒๕) ปีตีสหคตปัญญา นปีตีสหคตปัญญา (๗๖๗)

(๒๖) สุขสหคตปัญญา นสุขสหคตปัญญา (๗๖๗)

(๒๗) อูเปกขาสหคตปัญญา นอูเปกขาสหคตปัญญา (๗๖๗)

(๒๘) กามาวจรปัญญา นกามาวจรปัญญา (๗๖๗)

(๒๙)	รูปาวจรปัญญา	นรูปาวจรปัญญา (๗๖๗)
(๓๐)	อรูปาวจรปัญญา	นอรูปาวจรปัญญา (๗๖๗)
(๓๑)	ปริยาบันนปัญญา	อปริยาบันนปัญญา (๗๖๗)
(๓๒)	นิยานิกปัญญา	อนิยานิกปัญญา (๗๖๗)
(๓๓)	นียตปัญญา	อนียตปัญญา (๗๖๗)
(๓๔)	สอุตตรปัญญา	อนุตตรปัญญา (๗๖๗)
(๓๕)	อัสถชากปัญญา	ชาปิธตปัญญา (๗๖๗)

ญาณวัตตุมหอดละ ๒ มีด้วยประการฉะนี้

๓. ดิग्มาติก

[๗๕๓] **ญาณวัตตุมหอดละ ๓** คือ

- (๑) จินตามยปัญญา สุตมยปัญญา ภาวนามยปัญญา (๗๖๘)
- (๒) ทานมยปัญญา สीलมยปัญญา ภาวนามยปัญญา (๗๖๙)
- (๓) อธิศีลปัญญา อธิจิตตปัญญา อธิปัญญาปัญญา (๗๗๐)
- (๔) อายโกศล (ความเป็นผู้ฉลาดในความเจริญ) อปายโกศล (ความเป็นผู้ฉลาดในความเสื่อม)
อุบายโกศล (ความเป็นผู้ฉลาดในอุบาย) (๗๗๑)
- (๕) วิปากปัญญา วิปากธัมมธัมมปัญญา เนววิปากนวิปากธัมมธัมมปัญญา (๗๗๒)
- (๖) อุปาทินุปาทานิยปัญญา อนุปาทินุปาทานิยปัญญา อนุปาทินอนุปาทานิยปัญญา
(๗๗๓)
- (๗) สวิตักกสวิจารปัญญา อวิตักกสวิจารมัตตปัญญา อวิตักกอวิจารปัญญา (๗๗๔)
- (๘) ปีติสหคตปัญญา สุขสหคตปัญญา อุปกขาสหคตปัญญา (๗๗๕)
- (๙) อัจฉคามินีปัญญา อปจฉคามินีปัญญา เนวาัจฉคามินาปจฉคามินี-ปัญญา (๗๗๖)
- (๑๐) เสกขปัญญา อเสกขปัญญา เนวเสกขนาเสกขปัญญา (๗๗๗)
- (๑๑) ปริตตปัญญา มหัคคตปัญญา อัปปมาณปัญญา (๗๗๘)
- (๑๒) ปริตตารัมมณปัญญา (๗๗๙) มหัคคตารัมมณปัญญา (๗๘๐) อัปปมาณารัมมณ
ปัญญา (๗๘๑)
- (๑๓) มัคคารัมมณปัญญา มัคคเหตุกปัญญา (๗๘๒) มัคคคาริปีตินีปัญญา (๗๘๓)
- (๑๔) อุปบันนปัญญา อนุบบันนปัญญา อุปปาทีนีปัญญา (๗๘๔)
- (๑๕) อตีตปัญญา อนาคตปัญญา ปัจจุบบันนปัญญา (๗๘๕)
- (๑๖) อตีตารัมมณปัญญา (๗๘๖) อนาคตารัมมณปัญญา (๗๘๗) ปัจจุบบันนารัมมณ
ปัญญา (๗๘๘)
- (๑๗) อัชฌัตตปัญญา พหิททปัญญา อัชฌัตตพหิททปัญญา (๗๘๙)
- (๑๘) อัชฌัตตารัมมณปัญญา พหิทถารัมมณปัญญา อัชฌัตตพหิทถารัมมณปัญญา
(๗๙๐)
- (๑๙) สวิตักกสวิจารปัญญาที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นเหตุให้เกิดวิบากก็มี ที่ไม่เป็นวิบากและไม่
เป็นเหตุให้เกิดวิบากก็มี

(๒๐) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิยึดถือและ เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิไม่ยึดถือแต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหา และทิฏฐิไม่ยึดถือและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี

(๒๑) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่สหระคด้วยปีติกัมมี ที่สหระคด้วยสุขกัมมี ที่สหระคด้วยอุเบกขา กัมมี

(๒๒) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจตุตถกัมมี ที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพานกัมมี ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุติ และนิพพานกัมมี

(๒๓) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เป็นของเสขบุคคลกัมมี ที่เป็นของอเสขบุคคลกัมมี ที่ไม่เป็นของเสขบุคคลและอเสขบุคคลกัมมี

(๒๔) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เป็นปริตตะกัมมี ที่เป็นมหัคคตะกัมมี ที่เป็น อัปปมาณะกัมมี

(๒๕) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่มีปริตตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมหัคคตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มี อัปปมาณะเป็นอารมณ์กัมมี

(๒๖) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่มีมรรคเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมรรคเป็นเหตุกัมมี ที่มีมรรคเป็น อธิบดีกัมมี

(๒๗) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เกิดขึ้นกัมมี ที่ยังไม่เกิดขึ้นกัมมี ที่จักเกิดขึ้นแน่นอนกัมมี

(๒๘) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เป็นอดีตกัมมี ที่เป็นอนาคตกัมมี ที่เป็นปัจจุบันกัมมี

(๒๙) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่มีอดีตธรรมเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีอนาคตธรรมเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์กัมมี

(๓๐) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่เป็นภายในตนกัมมี ที่เป็นภายนอกตนกัมมี ที่เป็น ภายในตนและ ภายนอกตนกัมมี

(๓๑) สวิตกกถวิจาร์ปัญญาที่มีธรรมภายในตนเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีธรรมภายนอกตนเป็น อารมณ์กัมมี ที่มีธรรมภายในตนและภายนอกตนเป็นอารมณ์กัมมี

(๓๒) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นวิบากกัมมี ที่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี ที่ไม่เป็นวิบากและ ไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี

(๓๓) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิยึดถือและ เป็น อารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิไม่ยึดถือแต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่ กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฏฐิไม่ยึดถือและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี

(๓๔) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจตุตถกัมมี ที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพานกัมมี ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุติ และนิพพานกัมมี

(๓๕) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นของเสขบุคคลกัมมี ที่เป็นของอเสขบุคคลกัมมี ที่ไม่เป็น ของเสขบุคคลและอเสขบุคคลกัมมี

(๓๖) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เกิดขึ้นกัมมี ที่ยังไม่เกิดขึ้นกัมมี ที่จักเกิดขึ้นแน่นอนกัมมี

(๓๗) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นอดีตกัมมี ที่เป็นอนาคตกัมมี ที่เป็นปัจจุบันกัมมี

(๓๘) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นภายในตนกัมมี ที่เป็นภายนอกตนกัมมี ที่เป็นภายในตน และภายนอกตนกัมมี

(๓๙) อวิตกกถวิจาร์มัตตปัญญาที่เป็นวิบากกัมมี ที่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี ที่ไม่เป็นวิบากและ ไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี

- (๔๐) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฐิยึดถือและเป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฐิไม่ยึดถือ แต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วย ตัณหาและทิฐิไม่ยึดถือและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี
- (๔๑) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่สหระคตด้วยปีติกัมมี ที่สหระคตด้วยสุขกัมมี ที่สหระคตด้วยอุเบกขา กัมมี
- (๔๒) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจุติกัมมี ที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพานกัมมี ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุติ และนิพพานกัมมี
- (๔๓) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่เป็นของเสขบุคคลกัมมี ที่เป็นของอเสขบุคคลกัมมีที่ไม่เป็นของเสขบุคคลและอเสขบุคคลกัมมี
- (๔๔) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่มีปริตตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมหัคคตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีอัปปมาณะเป็นอารมณ์กัมมี
- (๔๕) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่มีมรรคเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมรรคเป็นเหตุกัมมี ที่มีมรรคเป็นอธิบดีกัมมี
- (๔๖) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นกัมมี ที่ยังไม่เกิดขึ้นกัมมี ที่จักเกิดขึ้นแน่นอนกัมมี
- (๔๗) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่เป็นอดีตกัมมี ที่เป็นอนาคตกัมมี ที่เป็นปัจจุบันกัมมี
- (๔๘) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่มีอดีตธรรมเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีอนาคตธรรมเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์กัมมี
- (๔๙) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่เป็นภายในตนกัมมี ที่เป็นภายนอกตนกัมมี ที่เป็น ภายในตนและภายนอกตนกัมมี
- (๕๐) อวิตกกถอวิจารณ์ปัญหาที่มีธรรมภายในตนเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีธรรมภายนอกตนเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีธรรมภายในตนและภายนอกตนเป็นอารมณ์กัมมี
- (๕๑) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นวิบากกัมมี ที่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี ที่ไม่เป็นวิบากและไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบากกัมมี
- (๕๒) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและ ทิฐิยึดถือ และเป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฐิไม่ยึดถือแต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิฐิไม่ยึดถือและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทานกัมมี
- (๕๓) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่มีทั้งวิตกและวิจารณ์กัมมี ที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์กัมมี ที่ไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์กัมมี
- (๕๔) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจุติกัมมี ที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพานกัมมี ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุติ และนิพพานกัมมี
- (๕๕) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นของเสขบุคคลกัมมี ที่เป็นของ อเสขบุคคลกัมมีที่ไม่เป็นเสขบุคคลและอเสขบุคคลกัมมี
- (๕๖) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นปริตตะกัมมี ที่เป็นมหัคคตะกัมมี ที่เป็นอัปปมาณะกัมมี
- (๕๗) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่มีปริตตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมหัคคตะเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีอัปปมาณะเป็นอารมณ์กัมมี
- (๕๘) ปีติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่มีมรรคเป็นอารมณ์กัมมี ที่มีมรรคเป็นเหตุกัมมี ที่มีมรรคเป็นอธิบดีกัมมี

- (๕๙) ปิติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เกิดขึ้นก็มี ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็มี ที่จักเกิดขึ้นแน่นอนก็มี
- (๖๐) ปิติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นอดีตก็มี ที่เป็นอนาคตก็มี ที่เป็นปัจจุบันก็มี
- (๖๑) ปิติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่มีอดีตธรรมเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีอนาคตธรรมเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ก็มี
- (๖๒) ปิติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่เป็นภายในตนก็มี ที่เป็นภายนอก ตนก็มี ที่เป็นภายในตนและภายนอกตนก็มี
- (๖๓) ปิติสหคตบัญญัติ สุขสหคตบัญญัติที่มีธรรมภายในตนเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีธรรมภายนอกตนเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีธรรมภายในตนและภายนอกตนเป็นอารมณ์ก็มี
- (๖๔) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นวิบากก็มี ที่เป็นเหตุให้เกิดวิบากก็มี ที่ไม่เป็นวิบากและไม่เป็นเหตุให้เกิดวิบากก็มี
- (๖๕) อุpekขาสหคตบัญญัติที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิวฐิยัตถิอและเป็นอารมณ์ของอุปาทานก็มี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิวฐิยัตถิอแต่เป็นอารมณ์ของอุปาทานก็มี ที่กรรมอันประกอบด้วยตัณหาและทิวฐิยัตถิอและไม่เป็นอารมณ์ของอุปาทานก็มี
- (๖๖) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิและจติก็มี ที่เป็นเหตุให้ถึงนิพพานก็มี ที่ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จติ และนิพพานก็มี
- (๖๗) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นของเสขบุคคลก็มี ที่เป็นของอเสขบุคคลก็มี ที่ไม่เป็นของเสขบุคคลและอเสขบุคคลก็มี
- (๖๘) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นปริตตะก็มี ที่เป็นมหัคคตะก็มี ที่เป็น อัปปมาณะก็มี
- (๖๙) อุpekขาสหคตบัญญัติที่มีปริตตะเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีมหัคคตะเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีอัปปมาณะเป็นอารมณ์ก็มี
- (๗๐) อุpekขาสหคตบัญญัติที่มีมรรคเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีมรรคเป็นเหตุก็มี ที่มีมรรคเป็นอธิบดีก็มี
- (๗๑) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เกิดขึ้นก็มี ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็มี ที่จักเกิดขึ้นแน่นอนก็มี
- (๗๒) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นอดีตก็มี ที่เป็นอนาคตก็มี ที่เป็นปัจจุบันก็มี
- (๗๓) อุpekขาสหคตบัญญัติที่มีอดีตธรรมเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีอนาคตธรรมเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีปัจจุบันธรรมเป็นอารมณ์ก็มี
- (๗๔) อุpekขาสหคตบัญญัติที่เป็นภายในตนก็มี ที่เป็นภายนอกตนก็มี ที่เป็น ภายในตนและภายนอกตนก็มี
- (๗๕) อุpekขาสหคตบัญญัติที่มีธรรมภายในตนเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีธรรม ภายนอกตนเป็นอารมณ์ก็มี ที่มีธรรมภายในตนและภายนอกตนเป็นอารมณ์ก็มี

ญาณวัตตฤหมวดละ ๓ มีด้วยประการฉะนี้

๔. จตุกกมادتัก

[๗๕๔] ญาณวัตตฤหมวดละ ๔ คือ

- (๑) กัมมัชสะกตาญาณ สัจจานุโลมิกญาณ มัคคสมังคิญาณ ผลสมังคิญาณ (๗๕๓)
- (๒) ทุกขญาณ ทุกขสมุทยญาณ ทุกขนิโรธญาณ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ (๗๕๔)
- (๓) กามาวจรบัญญัติ รูปาวจรบัญญัติ อรูปาวจรบัญญัติ อปริยาปนันบัญญัติ (๗๕๕)

(๔) รั้มมญาณ อัญญญาณ ปริจจญาณ สัมมตติญาณ (๗๙๖)

(๕) รั้มมญาณ อัญญญาณ ปริจจญาณ สัมมตติญาณที่เป็นอาจยโนอปลยปัญญาก็มี ที่เป็นอปลยโนอจยปัญญาก็มี ที่เป็นอาจยอปลยปัญญาก็มี ที่เป็นเนวจยโนอปลยปัญญา (๗๙๗)

(๖) รั้มมญาณ อัญญญาณ ปริจจญาณ สัมมตติญาณที่เป็นอาจยโนอปลยปัญญาก็มี ที่เป็นอปลยโนอจยปัญญาก็มี ที่เป็นอาจยอปลยปัญญาก็มี ที่เป็นเนวจยโนอปลยปัญญาก็มี ที่เป็นนิพพิทาในปฏิเวธปัญญาก็มี ที่เป็นปฏิเวธโนนิพพิทาปัญญาก็มี ที่เป็นนิพพิทาปฏิเวธปัญญา เนวนิพพิทาในปฏิเวธปัญญาก็มี (๗๙๘)

(๗) หานภาคินีปัญญา จิตติภาคินีปัญญา วิเสสภาคินีปัญญา นิพเพธภาคินีปัญญา (๗๙๙)

(๘) ปฏิสัมภิตา ๔ (๘๐๐)

(๙) ปฏิปทา ๔ (๘๐๑)

(๑๐) อารมณ ๔ (๘๐๒)

(๑๑) ความรู้ในชราภรณ์ ความรู้ในชราภรณ์สมุทัย ความรู้ในชราภรณ์นิโรธ ความรู้ในชราภรณ์นิโรธคามินีปฏิปทา (๘๐๒)

(๑๒) ความรู้ในชาติ ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๓) ความรู้ในภพ ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๔) ความรู้ในอุปาทาน ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๕) ความรู้ในตัณหา ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๖) ความรู้ในเวทนา ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๗) ความรู้ในผัสสะ ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๘) ความรู้ในสพายตนะ ๑๒๗ (๘๐๓)

(๑๙) ความรู้ในนามรูป ๑๒๗ (๘๐๓)

(๒๐) ความรู้ในวิญญาน ๑๒๗ (๘๐๓)

(๒๑) ความรู้ในสังขาร (๘๐๓)

(๒๒) ความรู้ในสังขารสมุทัย (๘๐๓)

(๒๓) ความรู้ในสังขารนิโรธ (๘๐๓)

(๒๔) ความรู้ในสังขารนิโรธคามินีปฏิปทา (๘๐๓)

ญาณวัตตฤหมวดละ ๔ มีด้วยประการฉะนี้

๕. ปัญจกมัตติก

[๗๕๕] ญาณวัตตฤหมวดละ ๕ คือ

(๑) สัมมาสมาธิมีองค์ ๕ (๘๐๔)

(๒) สัมมาสมาธิมีญาณ ๕ (๘๐๔)

ญาณวัตตฤหมวดละ ๕ มีด้วยประการฉะนี้

๖. จักกมัตติก

[๗๕๖] ญาณวัตตฤหมวดละ ๖ คือ

(๑) ปัญญาในอภิญญา ๖ (๘๐๕)

ญาณวัตตฤหมวดละ ๖ มีด้วยประการฉะนี้

๗. สัตตกมาติก

[๗๕๗] **ญาณวัตตฤหฆวดละ ๗** คือ

(๑) ญาณวัตตฤ ๗๗ (๘๐๖)

ญาณวัตตฤหฆวดละ ๗ มีด้วยประการฉะนี้

๘. อัฏฐกมาติก

[๗๕๘] **ญาณวัตตฤหฆวดละ ๘** คือ

(๑) ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ (๘๐๗)

ญาณวัตตฤหฆวดละ ๘ มีด้วยประการฉะนี้

๙. นวกมาติก

[๗๕๙] **ญาณวัตตฤหฆวดละ ๙** คือ

(๑) ปัญญาในอนุปปพวิหารสมาบัติ ๙ (๘๐๘)

ญาณวัตตฤหฆวดละ ๙ มีด้วยประการฉะนี้

๑๐. ทสกมาติก

[๗๖๐] **ญาณวัตตฤหฆวดละ ๑๐** คือ

พระตถาคตทรงประกอบด้วยกำลังเหล่าใด จึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร กำลังเหล่านี้ชื่อว่ากำลัง ๑๐ ของพระตถาคต

กำลัง ๑๐ เป็นไฉน

กำลัง ๑๐ คือ

๑. พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะและธรรมที่ไม่เป็นฐานะ โดยความไม่เป็นฐานะตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบธรรมที่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะ และธรรมที่ไม่เป็นฐานะโดยความไม่เป็นฐานะตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๘๐๙)

๒. พระตถาคตทรงทราบวิบากของกัมมสมาทานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันตามความเป็นจริงโดยฐานะ โดยเหตุ แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบวิบากของกัมมสมาทานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันตามความเป็นจริงโดยฐานะ โดยเหตุ นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรง อาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศ พรหมจักร (๘๑๐)

๓. พระตถาคตทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบทางไปสู่ ภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของ พระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอัน ประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๘๑๑)

๔. พระตถาคตทรงทราบโลก¹⁵ ที่เป็นอนเนกธาตุ¹⁶ และนानาธาตุ¹⁷ ตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบโลกที่เป็นอนเนกธาตุและนานาธาตุตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๘๑๒)

๕. พระตถาคตทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๘๑๓)

๖. พระตถาคตทรงทราบความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์และ บุคคลเหล่าอื่นตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบความแก่กล้า และไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์และบุคคลเหล่าอื่น¹⁸ ตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๖)

๗. พระตถาคตทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออกจากฉนวน วิโมกข์ สมภาติ และการออกจากฉนวนเป็นต้นตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความ ออกจากฉนวน วิโมกข์ สมภาติ และการออกจากฉนวนเป็นต้นตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๗)

๘. พระตถาคตทรงทราบการระลึกชาติในหนหลังได้ตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบการระลึกชาติในหนหลังได้ตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๘)

๙. พระตถาคตทรงทราบความจติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบความจติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศพรหมจักร (๙)

๑๐. พระตถาคตทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง แม้ข้อที่พระองค์ทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง นี้ก็เป็นกำลังของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงอาศัยแล้วจึงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทใน บริษัท ประกาศพรหมจักร (๑๐)

กำลังเหล่านี้ชื่อว่ากำลัง ๑๐ ของพระตถาคต ซึ่งพระองค์ทรงประกอบด้วยกำลังเหล่านี้แล้วจึงทรงปฏิญาณฐานะอันประเสริฐ บันลือสีหนาทในบริษัท ประกาศ พรหมจักร

ญาณวัตถุหมวดละ ๑๐ มีด้วยประการฉะนี้

มาติก ก ข

¹⁵ โลก ในที่นี้หมายถึงชั้นนายตนโลกธาตุ (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๐/๔๒๙)

¹⁶ อนเนกธาตุ คือธาตุจำนวนมากด้วยจักขุธาตุหรือกามธาตุเป็นต้น (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๐/๔๒๙)

¹⁷ นานาธาตุ คือธาตุหลายประการ เพราะธาตุเหล่านั้นมีลักษณะต่าง ๆ กัน (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๐/๔๒๙)

¹⁸ อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๐/๔๒๙

๑. เอกกนิทเทศ

[๗๖๑] วิญญาณ ๕ ไม่เป็นเหตุ ไม่มีเหตุ วิบปยุตจากเหตุ มีปัจจัยปรุงแต่ง ถูกปัจจัยปรุงแต่ง ไม่เป็นรูป เป็นโลกียะ เป็นอารมณ์ของอาสวะ เป็นอารมณ์ของสังโยชน์ เป็นอารมณ์ของคันถะ เป็นอารมณ์ของโอชะ เป็นอารมณ์ของโยคะ เป็นอารมณ์ของนิวรรณ์ เป็นอารมณ์ของปรามาส เป็นอารมณ์ของอุปาทาน เป็นอารมณ์ ของกิเลส เป็นอัพยาทุกตุ รับรู้อารมณ์ได้ ไม่เป็นเจตสิก เป็นวิบาก กรรมอันประกอบด้วยตัณหา และทวิฏฐียึดถือ และเป็นอารมณ์ของอุปาทาน กิเลสไม่ทำให้เศร้าหมองแต่เป็นอารมณ์ของกิเลส ไม่ใช่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ ไม่ใช่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจารณ์ ไม่มีทั้งวิตกและวิจารณ์ ไม่สหระคตด้วยปิติ ไม่ต้องประหารณด้วยโสดาปัตติมรรค และมรรคเบื้องต้น ๓ ไม่มีเหตุต้องประหารณด้วยโสดาปัตติมรรคและมรรคเบื้องต้น ๓ ไม่เป็นเหตุให้ถึงปฏิสนธิ จุตติ และนิพพาน ไม่เป็นของเสขบุคคลและอเสขบุคคล เป็นปริตตะ เป็นกามาวจร ไม่เป็นรูปาวจร เป็นอรูปาวจร นับเนื่องในวัฏฏทุกข์ ไม่ใช่ไม่นับเนื่องในวัฏฏทุกข์ ให้ผลไม่แน่นอน ไม่เป็นเหตุ นำออกจากวัฏฏทุกข์ เป็นสภาวะที่เกิดขึ้น มโนวิญญาณารู้ได้ ไม่เที่ยง ถูกชราครอบงำ (๑)

[๗๖๒] คำว่า **วิญญาณ ๕ มีวัตถุเกิดขึ้น มีอารมณ์เกิดขึ้น** อธิบายว่า เมื่อวัตถุเกิดขึ้น เมื่ออารมณ์เกิดขึ้น วิญญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น (๒)

คำว่า **วิญญาณ ๕ มีวัตถุเกิดก่อน มีอารมณ์เกิดก่อน** อธิบายว่า เมื่อวัตถุเกิดก่อน เมื่ออารมณ์เกิดก่อน วิญญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น (๓)

คำว่า **วิญญาณ ๕ มีวัตถุเป็นภายใน มีอารมณ์เป็นภายนอก** อธิบายว่า วัตถุของวิญญาณ ๕ เป็นภายใน อารมณ์ของวิญญาณ ๕ เป็นภายนอก (๔)

คำว่า **วิญญาณ ๕ มีวัตถุไม่แตกดับ มีอารมณ์ไม่แตกดับ** อธิบายว่า เมื่อวัตถุยังไม่แตกดับ เมื่ออารมณ์ยังไม่แตกดับ วิญญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น (๕)

คำว่า **วิญญาณ ๕ มีวัตถุ ต่างกัน มีอารมณ์ต่างกัน** อธิบายว่า วัตถุและอารมณ์ของจักขุวิญญาณเป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของโสตวิญญาณก็เป็นอย่าง หนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของฆานวิญญาณก็เป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของชีวหา-วิญญาณก็เป็นอย่างหนึ่ง วัตถุและอารมณ์ของกายวิญญาณก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง (๖)

[๗๖๓] คำว่า **วิญญาณ ๕ ไม่เสวยอารมณ์ ของกันและกัน** อธิบายว่า โสตวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของชีวหาวิญญาณ กายวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของจักขุวิญญาณ จักขุวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาณ จักขุวิญญาณไม่เสวย อารมณ์ของโสตวิญญาณ ฯลฯ จักขุวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของฆานวิญญาณ ฯลฯ จักขุวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของชีวหาวิญญาณ ฯลฯ จักขุวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ ของกายวิญญาณ แม้กายวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาณ แม้กายวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของโสตวิญญาณ ฆานวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาณ แม้กายวิญญาณก็ไม่เสวยอารมณ์ของฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณไม่เสวยอารมณ์ของกายวิญญาณ แม้กายวิญญาณ ก็ไม่เสวยอารมณ์ของชีวหาวิญญาณ (๗)

[๗๖๔] คำว่า **วิญญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่ใส่ใจ** อธิบายว่า เมื่อใส่ใจอยู่ วิญญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น (๘)

คำว่า **วิญญาณ ๕ ไม่เกิดขึ้นเพราะไม่มนสิการ** อธิบายว่า เมื่อมนสิการอยู่ วิญญาณ ๕ ก็เกิดขึ้น (๙)

คำว่า **วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นโดยไม่สลับลำดับกัน** อธิบายว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นตามลำดับของกันและกัน (๑๐)

คำว่า **วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นพร้อมกัน** อธิบายว่า วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน (๑๑)

[๗๖๕] คำว่า **วิญญาน ๕ ไม่เกิดขึ้นในลำดับของกันและกัน** อธิบายว่า โสตวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่จักขุวิญญานเกิด แม้จักขุวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่โสตวิญญานเกิด ฆานวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่จักขุวิญญานเกิด แม้จักขุวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่ฆานวิญญานเกิด ชิวหาวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่จักขุวิญญานเกิด แม้จักขุวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่ชิวหาวิญญานเกิด กายวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่จักขุวิญญานเกิด แม้จักขุวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่กายวิญญานเกิด จักขุวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับโสตวิญญานเกิด ฯลฯ จักขุวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่ฆานวิญญานเกิด ฯลฯ จักขุวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับชิวหาวิญญานเกิด ฯลฯ จักขุวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่จักขุวิญญานเกิด โสตวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับโสตวิญญานเกิด ฆานวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่ฆานวิญญานเกิด ชิวหาวิญญานไม่เกิดขึ้นในลำดับที่กายวิญญานเกิด แม้กายวิญญานก็ไม่เกิดขึ้นในลำดับที่ชิวหาวิญญานเกิด (๑๒)

[๗๖๖] คำว่า **วิญญาน ๕ ไม่มีความผูกใจ** อธิบายว่า ความนึก ความคิด ความพิจารณา หรือความทำไว้ในใจไม่มีแก่วิญญาน ๕ (๑๓)

คำว่า **บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ ด้วยวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ ด้วยวิญญาน ๕ (๑๔)

คำว่า **เว้นแต่อารมณ์ที่ตกไป** อธิบายว่า เว้นแต่เพียงอารมณ์ที่มาปรากฏ

คำว่า **บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ แม้แต่ อากาลลำดับแห่งวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่รู้แจ้งธรรมอะไร ๆ แม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาน ๕ (๑๕)

คำว่า **บุคคลไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ ด้วยวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคล ไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ คือ การเดิน ยืน นั่ง หรือนอน ด้วยวิญญาน ๕ (๑๖)

คำว่า **บุคคลไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ แม้แต่ อากาลลำดับแห่งวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่สำเร็จอิริยาบถอะไร ๆ คือ การเดิน ยืน นั่ง หรือนอนแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาน ๕ (๑๗)

คำว่า **บุคคลไม่ประกอบกายกรรมและวจีกรรมด้วยวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่ประกอบกายกรรม ไม่ประกอบวจีกรรมด้วยวิญญาน ๕ (๑๘)

คำว่า **บุคคลไม่ประกอบกายกรรมและวจีกรรมแม้แต่อากาลลำดับแห่งวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่ประกอบกายกรรม ไม่ประกอบวจีกรรมแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาน ๕ (๑๙)

คำว่า **บุคคลไม่สมาทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลด้วยวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่สมาทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลด้วยวิญญาน ๕ (๒๐)

คำว่า **บุคคลไม่สมาทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลแม้แต่อากาลลำดับแห่งวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่สมาทานสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอกุศลแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาน ๕ (๒๑)

คำว่า **บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติด้วยวิญญาน ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติด้วยวิญญาน ๕ (๒๒)

คำว่า **บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติแม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่ได้เข้าสมาบัติ ไม่ได้ออกจากสมาบัติแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาณ ๕ (๒๓)

คำว่า **บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิด้วยวิญญาณ ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิด้วยวิญญาณ ๕ (๒๔)

คำว่า **บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิแม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่จติ ไม่ปฏิสนธิแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาณ ๕ (๒๕)

คำว่า **บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝันด้วยวิญญาณ ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝันด้วยวิญญาณ ๕ (๒๖)

คำว่า **บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝันแม้ต่อจากลำดับแห่งวิญญาณ ๕** อธิบายว่า บุคคลไม่หลับ ไม่ตื่น ไม่ฝันแม้ด้วยมโนธาตุในลำดับต่อจากวิญญาณ ๕ (๒๗)

ความรู้เรื่องวิญญาณ ๕ ดังกล่าวมานี้ชื่อว่า ปัญญาที่แสดงเรื่องของวิญญาณ ๕ ตามที่เป็นจริง ญาณวัตถุหมวดละ ๑ มีด้วยประการฉะนี้

เอกกนิทเทศ จบ

๒. ทุกนิทเทศ

[๗๖๗] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **โลกียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **โลกุตตรปัญญา** (๑)

ปัญญาทั้งหมดนี้ชื่อว่า **เกณจิวิญญูญายปัญญา** และชื่อว่า **นเกณจิวิญญูญายปัญญา** (๒)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **สาสวปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อนาสวปัญญา** (๓)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **อาสววิปยุตตสาสวปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อาสววิปยุตตอนาสวปัญญา** (๔)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **สัจญโญชนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อสัจญโญชนียปัญญา** (๕)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **สัจญโญชนวิปยุตตสัจญโญชนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **สัจญโญชนวิปยุตตอสัจญโญชนียปัญญา** (๖)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **คันถนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อคันถนียปัญญา** (๗)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **คันถวิปยุตตคันถนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **คันถวิปยุตตอคันถนียปัญญา** (๘)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **โฆมนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อโฆมนียปัญญา** (๙)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **โฆมวิปยุตตโฆมนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **โฆมวิปยุตตอโฆมนียปัญญา** (๑๐)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **โยคนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **อโยคนียปัญญา** (๑๑)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยากฤตในภูมิ ๓ ที่ชื่อว่า **โยควิปยุตตโยคนียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ที่ชื่อว่า **โยควิปยุตตอโยคนียปัญญา** (๑๒)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **นิวรณียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อนิวรณียปัญญา** (๑๓)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **นิวรณวิปยุตตนิวรณียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **นิวรณวิปยุตตอนิวรณียปัญญา** (๑๔)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **ปรามัญญปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อปรามัญญปัญญา** (๑๕)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **ปรามาสวิปยุตตปรามัญญปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **ปรามาสวิปยุตตอปรามัญญปัญญา** (๑๖)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบากในภูมิ ๓ ชื่อว่า **อุปาทินนปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ และในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อนุปาทินนปัญญา** (๑๗)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **อุปาทานียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อนุปาทานียปัญญา** (๑๘)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **อุปาทานวิปยุตตอุปาทานียปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อุปาทานวิปยุตตอณุปาทานียปัญญา** (๑๙)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **สังกิลสิกปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อสังกิลสิกปัญญา** (๒๐)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัพยาगतในภูมิ ๓ ชื่อว่า **กิลสวิปยุตตสังกิลสิกปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **กิลสวิปยุตตอสังกิลสิกปัญญา** (๒๑)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยวิตกชื่อว่า **สวิตกกปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากวิตกชื่อว่า **อวิตกกปัญญา** (๒๒)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยวิจาร์ชื่อว่า **สวิจาร์ปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากวิจาร์ชื่อว่า **อวิจาร์ปัญญา** (๒๓)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยปีติชื่อว่า **สปีติกปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากปีติชื่อว่า **อัปีติกปัญญา** (๒๔)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยปีติชื่อว่า **ปีติสหคตปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากปีติชื่อว่า **นปีติสหคตปัญญา** (๒๕)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขชื่อว่า **สุขสหคตปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากสุขชื่อว่า **นสุขสหคตปัญญา** (๒๖)

ปัญญาที่สัมปยุตด้วยอุเบกขาชื่อว่า **อุเบกขาสหคตปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากอุเบกขาชื่อว่า **นอุเบกขาสหคตปัญญา** (๒๗)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกามาวจรกุศลและกามาวจรอัพยาगतชื่อว่า **กามาวจรปัญญา** ปัญญาที่เป็นรูปาวจร ปัญญาที่เป็นอรูปราวจร ปัญญาที่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกชื่อว่า **นกามาวจรปัญญา** (๒๘)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นรูปาวจรกุศลและรูปาวจรอัพยาगतชื่อว่า **รูปาวจรปัญญา** ปัญญาที่เป็นกามาวจร ปัญญาที่เป็นอรูปราวจรและปัญญาที่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกชื่อว่า **นรูปาวจรปัญญา** (๒๙)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นอรูปราวจรกุศลและอรูปราวจรอัพยาगतชื่อว่า **อรูปราวจรปัญญา** ปัญญาที่เป็นกามาวจร ปัญญาที่เป็นรูปาวจร และปัญญาที่ไม่นับเนื่องในวิภูฏทุกชื่อว่า **นอรูปราวจรปัญญา** (๓๐)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยากฤตในภุมิ ๓ ชื่อว่า **ปริยาบันปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อปริยาบันปัญญา** (๓๑)

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **นิยานิกปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลใน ภุมิ ๓ ที่เป็นวิบากในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากฤตในภุมิ ๓ ชื่อว่า **อนิยานิกปัญญา** (๓๒)

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **นิยตปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๓ ที่เป็นวิบากในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากฤตในภุมิ ๓ ชื่อว่า **อนิยตปัญญา** (๓๓)

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยากฤตในภุมิ ๓ ชื่อว่า **สอตุตตปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อนตุตตปัญญา** (๓๔)

บรรดาปัญญาเหล่านั้น **อตัตตชาปิกปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากฤตของพระอรหันต์ผู้กำลังทำอภิญาให้เกิดขึ้น ผู้กำลังทำสมาบัติให้เกิดขึ้น ชื่อว่า **อตัตตชาปิก-ปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบากในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากฤตของพระ อรหันต์ ในเมื่ออภิญาและสมาบัติเกิดขึ้นแล้ว ชื่อว่า **ชาปิตตปัญญา** (๓๕)

ญาณวัตถุหมวดละ ๒ มีด้วยประการฉะนี้

ทุกนิตเทศ จบ

๓. ติกนิตเทศ

[๗๖๘] บรรดาญาณวัตถุหมวดละ ๓ นั้น **จินตามยปัญญา** เป็นไฉน

ในกิจการทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลาย¹⁹ ที่ต้องจัดการด้วยปัญญา หรือในวิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา บุคคลมิได้ฟังจากผู้อื่น ได้ กัมมัตสกกตาญาณ²⁰ หรือได้สัจจญาณุโลมิกญาณ²¹ว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้²²ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจ่าง ความเพ่งพินิจ และได้ ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสม²³ มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า จินตามยปัญญา

สุตมยปัญญา เป็นไฉน

ในกิจการทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในศิลปะทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา ในวิชาทั้งหลายที่ต้องจัดการด้วยปัญญา บุคคลได้ฟังจากผู้อื่น ได้กัมมัตสกกตาญาณ หรือได้สัจจญาณุโลมิกญาณว่า รูปไม่เที่ยง ฯลฯ เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ วิญญาณไม่เที่ยงดังนี้บ้าง ได้ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจ่าง ความเพ่งพินิจ และได้ปัญญาที่สามารถไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสม มีลักษณะเช่นว่านี้ นี้เรียกว่า สุตมยปัญญา

¹⁹ อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๘/๔๓๘

²⁰ ญาณรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของ ๆ ตน คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว (อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๘/๔๔๐)

²¹ สัจจญาณุโลมิกญาณ คือ วิปัสสนาญาณ ท่านเรียกว่า สัจจญาณุโลมิกญาณ เพราะอนุโลมตามสัจจะ ๔ ประการ มีรูปไม่เที่ยง เป็นต้น (อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๘/๔๔๐)

²² ๑-๑ ตรงกับคำบาลีว่า ขนฺตี ทิฏฺฐี รุจฺจึ มุที เปกฺขํ ธมฺมนิขุณฺณานกฺขนฺตี (อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๘/๔๔๐)

²³ ๑-๑ ตรงกับคำบาลีว่า ขนฺตี ทิฏฺฐี รุจฺจึ มุที เปกฺขํ ธมฺมนิขุณฺณานกฺขนฺตี (อภ.วิ.อ. (บาลี) ๗๖๘/๔๔๐)

ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมดชื่อว่า **ภาวนามยปัญญา** (๑)

[๗๖๙] **ทานมยปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรารถนาเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้ทาน นี้เรียกว่า **ทานมยปัญญา**

ศีลมยปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรารถนาศีลเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้รักษาศีล นี้เรียกว่า **ศีลมยปัญญา**

ปัญญาของผู้เข้าสมาบัติแม้ทั้งหมดชื่อว่า **ภาวนามยปัญญา** (๒)

[๗๗๐] **อธิศีลปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ เกิดขึ้นแก่ผู้สรวมปาติโมกข์สังวร²⁴ นี้เรียกว่า **อธิศีลปัญญา** (๓)

อธิจิตตปัญญา เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิเกิดขึ้นแก่ผู้เข้ารูปาวจรสมาบัติและอรูปราวจรสมาบัติ นี้เรียกว่า **อธิจิตตปัญญา**

อธิปัญญาปัญญา เป็นไฉน

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ นี้เรียกว่า **อธิปัญญาปัญญา**²⁵ (๓)

[๗๗๑] **อายุโกศล** เป็นไฉน

เมื่อบุคคลพิจารณาธรรมเหล่านี้อยู่ ธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งยังไม่เกิดก็ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็เสื่อมไป หรือเมื่อบุคคลพิจารณาธรรมเหล่านี้อยู่ ธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งยังไม่เกิดก็เกิด และที่ที่เกิดแล้วก็เป็นไปเพื่อภัยโยภาพ ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ในข้อนั้น นี้เรียกว่า **อายุโกศล**

อภัยโกศล เป็นไฉน

เมื่อบุคคลพิจารณาธรรมเหล่านี้อยู่ ธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งยังไม่เกิดก็ไม่เกิด ที่เกิดแล้วก็ดับไป หรือเมื่อบุคคลพิจารณาธรรมเหล่านี้อยู่ ธรรมที่เป็นอกุศลซึ่ง ยังไม่เกิดก็เกิด และที่ที่เกิดแล้วก็เป็นไปเพื่อภัยโยภาพ ไพบูลย์ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิในข้อนั้น นี้เรียกว่า **อภัยโกศล**

ปัญญาแม้ทั้งหมดที่เป็นอุปายสำหรับแก้ไขในเมื่อกิจรีบด่วนหรือภัยที่เกิด²⁶ แล้วนั้นชื่อว่า **อุปายโกศล** (๔)

[๗๗๒] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบากในภุมิ ๔ ชื่อว่า **วิปากปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๔ ชื่อว่า **วิปากธัมมธัมมปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรม ที่เป็นอัพยาทกิริยาในภุมิ ๓ ชื่อว่า **เนววิปากนวิปากธัมมธัมมปัญญา** (๕)

²⁴ ศีล คือความสำรวมในพระปาติโมกข์ เว้นจากข้อห้ามทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย (วิสุทธิ. (บาลี) ๑/๑๙)

²⁵ **อธิปัญญาปัญญา** หมายถึงวิปัสสนาปัญญาและมรรคปัญญา (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๗๐/๔๓๓)

²⁶ อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๗๗๑/๔๓๓

[๗๗๓] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบากในภุมิ ๓ ชื่อว่า **อุปาทินนุปาทานิยปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๓ และที่เป็นอัปยากตกิริยาในภุมิ ๓ ชื่อว่า **อนุปาทินนุปาทานิยปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อนุปาทินอนุปาทานิยปัญญา** (๖)

[๗๗๔] ปัญญาที่สัมปยุตด้วยวิตกและวิจารณ์ชื่อว่า **สวิตกกวิจารณ์ปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากวิตกแต่สัมปยุตด้วยวิจารณ์ชื่อว่า **อวิตกกวิจารณ์ปัญญา** ปัญญาที่วิปยุตจากวิตกและวิจารณ์ชื่อว่า **อวิตกกอวิจารณ์ปัญญา** (๗)

[๗๗๕] ปัญญาที่สัมปยุตด้วยปิติชื่อว่า **ปิติสหคตปัญญา** ปัญญาที่สัมปยุตด้วยสุขชื่อว่า **สุขสหคตปัญญา** ปัญญาที่สัมปยุตด้วยอุเบกขาชื่อว่า **อุเบกขาสหคตปัญญา** (๘)

[๗๗๖] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๓ ชื่อว่า **อายุคามินิปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **อปจยคามินิปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบาก ในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากตกิริยาในภุมิ ๓ ชื่อว่า **เนวอายุคามินาปจยคามินิปัญญา** (๙)

[๗๗๗] ปัญญาในมรรค ๔ และในผล ๓ ชื่อว่า **เสกขปัญญา** ปัญญาในอรหัตตผลอันเป็นผลเบื้องบนชื่อว่า **อเสกขปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๓ ที่เป็นวิบากในภุมิ ๓ และที่เป็นอัปยากตกิริยาในภุมิ ๓ ชื่อว่า **เนวเสกขนาเสกขปัญญา** (๑๐)

[๗๗๘] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยากตซึ่งเป็นกามาวจรชื่อว่า **ปริตตปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยากตซึ่งเป็นรูปาวจรและ อรูปาวจรชื่อว่า **มหัคคตปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อัปปรมาณปัญญา** (๑๑)

[๗๗๙] บรรดาปัญญาเหล่านั้น **ปริตตารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรรวมสภาวะธรรมที่เป็นปริตตะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปริตตารัมมณปัญญา (๑๒)

[๗๘๐] **มหัคคตารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรรวมสภาวะธรรมที่เป็นมหัคคตะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มหัคคตารัมมณปัญญา (๑๒)

[๗๘๑] **อัปปรมาณารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรรวมสภาวะธรรมที่เป็นอัปปรมาณะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อัปปรมาณารัมมณปัญญา (๑๒)

[๗๘๒] **มัคคารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ปรรวมอริยมรรคเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มัคคารัมมณปัญญา

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **มัคคเหตุกปัญญา** (๑๓)

[๗๘๓] **มัคคธาธิปตินิปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐิ ทำอริยมรรคให้เป็นอธิบดีเกิดขึ้น นี้เรียกว่า มัคคธาธิปตินิปัญญา (๑๓)

[๗๘๔] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นวิบากในภุมิ ๔ ที่เกิดขึ้นก็มี ที่จักเกิดขึ้น แนนอนก็มี แต่กล่าวไม่ได้ว่า ยังไม่เกิดขึ้น ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลในภุมิ ๔ และที่เป็นอัปยากตกิริยาในภุมิ ๓ ที่เกิดขึ้นก็มี ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็มี แต่กล่าวไม่ได้ว่า จักเกิดขึ้นแนนอน (๑๔)

[๗๘๕] ปัญญาทั้งหมดที่เป็นอดีตก็มี ที่เป็นอนาคตก็มี ที่เป็นปัจจุบันก็มี (๑๕)

[๗๘๖] **อดีตารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นอดีตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อดีตารัมมณปัญญา (๑๖)

[๗๘๗] **อนาคตารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นอนาคตเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อนาคตารัมมณปัญญา (๑๖)

[๗๘๘] **ปัจจุปันนารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นปัจจุบันเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ปัจจุปันนารัมมณปัญญา (๑๖)

[๗๘๙] ปัญญาทั้งหมดนั้นแหละที่เป็นภายในตนก็มี ที่เป็นภายนอกตนก็มี ที่เป็นภายในตน และภายนอกตนก็มี (๑๗)

[๗๙๐] **อชฌัตตารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นภายในตนเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อชฌัตตารัมมณปัญญา (๑๘)

[๗๙๑] **พหิทถารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นภายนอกตนเกิดขึ้น นี้เรียกว่า พหิทถารัมมณปัญญา (๑๘)

[๗๙๒] **อชฌัตตพหิทถารัมมณปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิ ปราภสภาวะธรรม ที่เป็นภายในตนและภายนอกตนเกิดขึ้น นี้เรียกว่า อชฌัตตพหิทถารัมมณปัญญา (๑๘)

ญาณวัตตฤหมวดละ ๓ มีด้วยประการฉะนี้

ติกนิทเทศ จบ

๔. จตุกกนิทเทศ

[๗๙๓] บรรดาญาณวัตตฤหมวดละ ๔ นั้น **กัมมัชสกตาญาณ** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟิ่นธรรม สัมมาทิฐิซึ่งมีลักษณะว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงมีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำความชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้นมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบรู้แจ้งโลกนี้และโลกหน้า ด้วยตนเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้แจ้งมีอยู่ในโลก” ดังนี้ นี้เรียกว่า กัมมัชสกตาญาณ เว้นสังขานุโลมิกญาณเสีย ปัญญาที่เป็นกุศลซึ่งเป็นอารมณ์ของอาสวะแม้ทั้งหมดชื่อว่า กัมมัชสกตาญาณ

สังขานุโลมิกญาณ เป็นไฉน

ความสามารถ ความคิดอ่าน ความพอใจ ความกระจำง ความเพ่งพินิจ ปัญญาที่สามารถ ไตร่ตรองสภาวะธรรมอันเหมาะสมซึ่งมีลักษณะหรือว่า “รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง ฯลฯ สัญญาไม่เที่ยง ฯลฯ สังขารไม่เที่ยง ฯลฯ หรือวิญญาน ไม่เที่ยง” ดังนี้บ้าง นี้เรียกว่า สังขานุโลมิกญาณ

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **มัคคสมังคิญาณ**

ปัญญาในผล ๔ ชื่อว่า **ผลสมังคิญาณ** (๑)

[๗๙๔] **มัคคสมังคิญาณ** ได้แก่ ความรู้ในทุกข์ ความรู้ในทุกขสมุทัย ความรู้ในทุกขนิโรธ

ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

บรรดาความรู้เหล่านั้น **ความรู้ในทุกข์** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปรรวาททุกข์เกิดขึ้นนี้เรียกว่า ความรู้ในทุกข์

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปรรวาททุกข์สมุทัย ฯลฯ ปรรวาททุกข์นิโรธ ฯลฯ ปรรวาททุกข์นิโรธคามินีปฏิปทาเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (๒)

[๗๙๕] ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยาคฤตที่เป็นกามาวจรชื่อว่า **กามาวจรปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยาคฤตที่เป็นรูปาวจรชื่อว่า **รูปาวจรปัญญา** ปัญญาในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลและอัปยาคฤตที่เป็นอรูปาวจรชื่อว่า **อรูปาวจรปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า **อปริยาบันปัญญา** (๓)

[๗๙๖] **ธัมมญาณ** เป็นไฉน

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ ชื่อว่า ธัมมญาณ

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงนำนาย(คือปัจเจกเวทชนญาณ)ไปในอดีตและอนาคตด้วยธรรมนี้ซึ่งทรงรู้ ทรงเห็น ทรงบรรลุ ทรงรู้แจ้ง และทรงหยั่งถึงแล้วว่า

ในอดีตกาล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งได้รู้ทุกข์ รู้ทุกข์สมุทัย รู้ทุกข์นิโรธ และรู้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็ได้รู้ทุกข์นี้ รู้ทุกข์สมุทัยนี้ รู้ทุกข์นิโรธนี้ รู้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทานี้

ในอนาคตกาล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งจักรู้ทุกข์ รู้ทุกข์สมุทัย รู้ทุกข์นิโรธ รู้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นก็จักรู้ทุกข์นี้ รู้ทุกข์สมุทัยนี้ รู้ทุกข์นิโรธนี้ รู้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทานี้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในการนำนายคือปัจเจกเวทชนญาณไปนั้น นี้เรียกว่า อำนวยญาณ

ปริจจญาณ เป็นไฉน

ภิกษุในธรรมวินัยนี้กำหนดรู้จิตของสัตว์เหล่าอื่น ของบุคคลเหล่าอื่นด้วยจิต คือ รู้จิตมีราคะว่า จิตมีราคะ รู้จิตปราศจากราคะว่าจิตปราศจากราคะ รู้จิตมีโทสะว่า จิตมีโทสะ รู้จิตปราศจากโทสะว่า จิตปราศจากโทสะ รู้จิตมีโมหะว่า จิตมีโมหะ รู้จิตปราศจากโมหะว่า จิตปราศจากโมหะ รู้จิตหดหู่ว่า จิตหดหู่ รู้จิตฟุ้งซ่านว่าจิตฟุ้งซ่าน รู้จิตที่เป็นมหัคคตะว่า จิตเป็นมหัคคตะ รู้จิตที่ไม่เป็นมหัคคตะว่า จิตไม่เป็นมหัคคตะ รู้จิตเป็นสอตุตตระว่า จิตเป็นสอตุตตระ รู้จิตอนตุตตระว่าจิตอนตุตตระ รู้จิตที่เป็นสมาธิว่า จิตเป็นสมาธิ หรือรู้จิตไม่เป็นสมาธิว่า จิตไม่เป็นสมาธิ รู้จิตหลุดพ้นว่า จิตหลุดพ้น หรือรู้จิตไม่หลุดพ้นว่า จิตไม่หลุดพ้น

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ในจิตของสัตว์เหล่าอื่นของบุคคลเหล่าอื่นนั้น นี้เรียกว่า ปริจจญาณ

เว้นธัมมญาณ อำนวยญาณ ปริจจญาณแล้ว ปัญญาที่เหลือชื่อว่า สมมติญาณ (๔)

[๗๙๗] **อากยโนอปลายปัญญา** เป็นไฉน

ปัญญาในกามาวจรกุศลชื่อว่า **อากยโนอปลายปัญญา** ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **อปลายโนอากยปัญญา** ปัญญาในรูปาวจรกุศลและอรูปาวจรกุศลชื่อว่า **อากยอปลายปัญญา** ปัญญาที่เหลือชื่อว่า **อากยโนอปลายปัญญา** (๕)

[๗๙๘] **นิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา** เป็นไฉน

บุคคลเป็นผู้ปราศราคะในกามทั้งหลาย แต่ไม่ได้แทงตลอดอภิญญาและสังขะทั้งหลายด้วยปัญญาใด นี้เรียกว่า นิพพิทาโนปฏิเวธปัญญา

บุคคลนั้นเป็นผู้ปราศจากราคะในกามทั้งหลายนั้นแหละได้แทงตลอดอภิญญา แต่ไม่ได้แทงตลอดสังขจะทั้งหลายด้วยปัญญา นี้เรียกว่า **ปฏิเวธโนนิพพิทาปัญญา**

ปัญญาในมรรค ๔ ชื่อว่า **นิพพิทาปฏิเวธปัญญา**

ปัญญาที่เหลือ ชื่อว่า **เนวนิพพิทาในปฏิเวธปัญญา** (๖)

[๗๙๙] **หानภาคินีปัญญา** เป็นไฉน

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยกามครอบงำโยคาวจรบุคคลผู้ได้ปฐมฌานชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่ไม่สหระตด้วยวิตกครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะครอบงำ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยวิตกครอบงำโยคาวจรบุคคลผู้ได้ทุติยฌานชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอุเบกขาครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะครอบงำ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยปีติและสุขครอบงำโยคาวจรบุคคลผู้ได้ตติยฌาน ชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอุเบกขามสุขเวทนาครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะครอบงำ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอุเบกขาครอบงำโยคาวจรบุคคลผู้ได้จตุตถฌาน ชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอากาศาณัญญาตนะครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะครอบงำ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยรูปครอบงำโยคาวจรบุคคลผู้ได้อากาศาณัญญาตนะ ชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยวิญญาณัญญาตนะครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะครอบงำ ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอากาศาณัญญาตนะครอบงำโยคาวจรบุคคล ผู้ได้วิญญาณัญญาตนะชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้น ตั้งมั่นชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยอากัญญาตนะครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทาประกอบด้วยวิราคะ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา**

สัญญามนสิการที่สหระตด้วยวิญญาณัญญาตนะครอบงำโยคาวจรบุคคล ผู้ได้อากัญญาตนะชื่อว่า **หานภาคินีปัญญา** สติที่มีสภาวะสมควรแก่ธรรมนั้นตั้งมั่น ชื่อว่า **ฐิติภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยเนวสัญญานาสัญญาตนะครอบงำ...ชื่อว่า **วิเสสภาคินีปัญญา** สัญญามนสิการที่สหระตด้วยนิพพิทา ประกอบด้วยวิราคะครอบงำ...ชื่อว่า **นิพเพธภาคินีปัญญา** (๗)

[๘๐๐] **ปฏิสัมภทา ๔** เป็นไฉน

ปฏิสัมภทา ๔ คือ

๑. อัตถปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในอรรถ)
๒. ธัมมปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในธรรม)
๓. นินฺรุตติปฏิสัมภทา (ปัญญาแตกฉานในนินฺรุตติ)

๔. ปฏิภาณปฏิสังขिता (ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ)

ความรู้ในอรรถชื่อว่าอตถปฏิสังขिता ความรู้ในธรรมชื่อว่าธัมมปฏิสังขिता ความรู้ในการกล่าวธรรมนิรุตตินั้นชื่อว่านิรุตติปฏิสังขिता ความรู้ในญาณทั้งหลายชื่อว่าปฏิภาณปฏิสังขिता

เหล่านี้ชื่อว่าปฏิสังขिता (๘)

[๘๐๑] **ปฏิบัติ ๔** เป็นไฉน

ปฏิบัติ ๔ คือ

๑. ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา (ปฏิบัติลำบากทั้งรู้ได้ช้า)

๒. ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติชิลปาภิญญา (ปฏิบัติลำบากแต่รู้ได้เร็ว)

๓. ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติทันทธาภิญญา (ปฏิบัติสะดวกแต่รู้ได้ช้า)

๔. ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติชิลปาภิญญา (ปฏิบัติสะดวกทั้งรู้ได้เร็ว)

บรรดาปฏิบัติ ๔ เหล่านี้ **ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ทำสมาธิให้เกิดขึ้นโดยยากโดยลำบากทั้งรู้ฐานะ นั้นช้า นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติทันทธาภิญญา

ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติชิลปาภิญญา เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ทำสมาธิให้เกิดขึ้นโดยยากโดยลำบาก แต่รู้ฐานะนั้นได้เร็ว นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นทุกขาปฏิบัติชิลปาภิญญา

ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติทันทธาภิญญา เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ทำสมาธิให้เกิดขึ้นโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก แต่รู้ฐานะนั้นช้า นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติทันทธาภิญญา

ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติชิลปาภิญญา เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ทำสมาธิให้เกิดขึ้นโดยไม่ยาก โดยไม่ลำบาก ทั้งรู้ฐานะนั้นเร็ว นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นสุขาปฏิบัติชิลปาภิญญา

เหล่านี้ชื่อว่าปฏิบัติ ๔ (๙)

[๘๐๒] **อาร์มมณปัญญา ๔** เป็นไฉน

อาร์มมณปัญญา ๔ คือ

๑. ปัญญาที่เป็นปริตตะและมีปริตตะเป็นอาร์มมณ

๒. ปัญญาที่เป็นปริตตะแต่มีอัปปมาณะเป็นอาร์มมณ

๓. ปัญญาที่เป็นอัปปมาณะแต่มีปริตตะเป็นอาร์มมณ

๔. ปัญญาที่เป็นอัปปมาณะและมีอัปปมาณะเป็นอาร์มมณ

บรรดาอาร์มมณปัญญา ๔ นั้น **ปัญญาที่เป็นปริตตะและมีปริตตะเป็นอาร์มมณ** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิเกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ได้สมาธิที่ยังไม่ชำนาญคล่องแคล่ว แผลอาร์มมณไปได้เล็กน้อย นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นปริตตะและมีปริตตะเป็นอาร์มมณ

ปัญญาที่เป็นปริตตะแต่มีอัปปมาณะเป็นอาร์มมณ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ได้สมาธิที่ยังไม่ชำนาญคล่องแคล่ว แต่อารมณ์ไป ได้กว้างขวางจนหาประมาณมิได้ นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นปริตตะแต่มีอุปมาณะเป็นอารมณ์

ปัญญาที่เป็นอุปมาณะแต่มีปริตตะเป็นอารมณ์ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ได้สมาธิที่ชำนาญคล่องแคล่ว แต่อารมณ์ไปได้เล็กน้อย นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นอุปมาณะแต่มีปริตตะเป็นอารมณ์

ปัญญาที่เป็นอุปมาณะและมีอุปมาณะเป็นอารมณ์ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ เกิดขึ้นแก่โยคาวจรบุคคลผู้ได้สมาธิที่ชำนาญคล่องแคล่ว แต่อารมณ์ไปได้กว้างขวางจนหาประมาณมิได้ นี้เรียกว่า ปัญญาที่เป็นอุปมาณะและมีอุปมาณะ เป็นอารมณ์

เหล่านี้เรียกว่า อารัมมณปัญญา ๔ (๑๐)

มัคคสมังคิญาณ ได้แก่ นี้ความรู้ในชรามณะ นี้ความรู้ในชรามณสมุทัย

นี้ความรู้ในชรามณนิโรธ นี้ความรู้ในชรามณนิโรธคามินีปฏิปทา

ความรู้ในชรามณะ เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปราภวชรามณะเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในชรามณะ

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปราภวชรามณสมุทัยเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในชรามณสมุทัย ฯลฯ ปราภว ชรามณนิโรธเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในชรามณนิโรธ ฯลฯ ปราภวชรามณนิโรธคามินีปฏิปทาเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในชรามณนิโรธคามินีปฏิปทา (๑๑)

[๘๐๓] **มัคคสมังคิญาณ** ได้แก่ ความรู้ในชาติ ฯลฯ ความรู้ในภพ ฯลฯ ความรู้ในอุปาทาน ฯลฯ ความรู้ในตัณหา ฯลฯ ความรู้ในเวทนา ฯลฯ ความรู้ในผัสสะ ฯลฯ ความรู้ในสพายตนะ ฯลฯ ความรู้ในนาม ฯลฯ ความรู้ในวิญญาน ฯลฯ ความรู้ในสังขาร ฯลฯ ความรู้ในสังขารสมุทัย ความรู้ในสังขารนิโรธ และความรู้ในสังขารนิโรธคามินีปฏิปทา (๑๒-๒๑)

บรรดาความรู้เหล่านั้น **ความรู้ในสังขาร** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปราภวสังขารทั้งหลายเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในสังขาร

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิ ปราภวสังขารสมุทัย ฯลฯ ปราภวสังขารนิโรธ ฯลฯ ปราภวสังขารนิโรธคามินีปฏิปทาเกิดขึ้น นี้เรียกว่า ความรู้ในสังขารนิโรธคามินีปฏิปทา (๒๒-๒๔)

ญาณวัตถุหมวดละ ๔ มีด้วยประการฉะนี้

จตุกกนิทเทส จบ

๕. ปัญจนิทเทศ

[๔๐๔] บรรดาญาณวัตตฤหฆดละ ๕ นั้น สัมมาสมาธิมีองค์ ๕ เป็นไหน

ปัญญาที่แผ่ปิติไป ปัญญาที่แผ่สุขไป ปัญญาที่แผ่จิตไป ปัญญาที่แผ่แสงสว่างไป และปัจเจกชนนิมิต²⁷ (ปัจเจกชนญาณ)

ปัญญาในฉาน ๒ ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่ปิติไป ปัญญาในฉาน ๓ ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่สุขไป ญาณในการกำหนดรู้จิตของผู้อื่นชื่อว่า ปัญญาที่แผ่จิตไป ทิพยจักขุ ชื่อว่า ปัญญาที่แผ่แสงสว่างไป ปัจเจกชนญาณของโยคาวจรบุคคลผู้ออกจากสมาธิ นั้น ๆ ชื่อว่า ปัจเจกชนนิมิต นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิมีองค์ ๕ (๑)

สัมมาสมาธิมีญาณ ๕ เป็นไหน

ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้มีสุขในปัจจุบัน และมีสุขเป็นวิบากในอนาคต ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้ไกลจากกิเลส หาอาภิมิได้ ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้อันบุรุษผู้มีปัญญาทรมเสพไม่ได้ ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า สมาธินี้สงบ ประณีต ได้ความสงบระงับ ได้บรรลุแล้วโดยความเป็นธรรมเอกผุดขึ้น และ ไม่ได้บรรลุโดยการข่มนิรวรณ ห้ามกิเลสด้วยจิตที่เป็นสสังขาริก²⁸ ญาณเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ก็เรานั้นแลมีสติเข้าสมาธินี้ มีสติออกจากสมาธินี้ นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิมีญาณ ๕ (๒)

ญาณวัตตฤหฆดละ ๕ มีด้วยประการฉะนี้

ปัญจนิทเทศ จบ

๖. ฉักกนิทเทศ

[๔๐๕] บรรดาญาณวัตตฤหฆดละ ๖ นั้น ปัญญาในอภิญาญา ๖ เป็นไหน

ปัญญาในอภิญาญา ๖ คือ

๑. อิททวิธญาณ (ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้)
๒. โสตราตุวิสุทธินญาณ (ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์)
๓. ประจิตตญาณ (ความรู้ที่ทำให้รู้ใจผู้อื่น)
๔. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้)
๕. จตุปปาตญาณ (ความรู้การจติและเกิด)
๖. อาสวักขยญาณ (ความรู้ที่ทำให้อาสวะสิ้นไป)

เหล่านี้ชื่อว่าปัญญาในอภิญาญา ๖²⁹

ญาณวัตตฤหฆดละ ๖ มีด้วยประการฉะนี้ (๑)

๗. สัตตกนิทเทศ

[๔๐๖] ในญาณวัตตฤหฆดละ ๗ นั้น ญาณวัตตฤ ๗๗ เป็นไหน

ความรู้ว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี เมื่อชาติไม่มี ก็รู้ว่าชรามรณะไม่มี

แม้ในอดีตกาล ความรู้ที่ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี เมื่อชาติไม่มี ก็รู้ว่าชรามรณะไม่มี

²⁷ ญาณที่เกิดแก่ผู้นำเพื่อบุวิปัสสนาโดยลำดับตั้งแต่ต้นจนถึงจุดหมาย คือ มรรค ผล นิพพาน (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๔๐๔/๔๔๙)

²⁸ จิตที่มีสิ่งกระตุ้นเตือน (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๔๖/๒๐๖)

²⁹ อภิญาญา ๖ นั้น ห้าข้อแรกเป็นโลกียะ ข้อสุดท้ายเป็นโลกุตตระ (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๔๐๕/๔๕๑)

แม้ในอนาคตกาล ความรู้ว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี เมื่อชาติไม่มี ก็รู้ว่าชรามรณะไม่มี ความรู้ว่า แม้ธัมมจิตฺติญาณของบุคคลนั้นก็มีความสิ้นไปเป็น ธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็น ธรรมดา ความรู้ว่า เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะอุปาทาน เป็นปัจจัย ภพจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะสพฺพยตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สพฺพยตนะจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะวิญญาณ เป็นปัจจัย นามรูปจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ ความรู้ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เมื่ออวิชชาไม่มี ก็รู้ว่าสังขารไม่มี

แม้ในอดีตกาล ความรู้ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ความรู้ว่า เมื่ออวิชชาไม่มี สังขารก็ไม่มี

แม้ในอนาคตกาล ความรู้ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ความรู้ว่า เมื่ออวิชชาไม่มี ก็รู้ว่าสังขารไม่มี ความรู้ว่า แม้ธัมมจิตฺติญาณของบุคคลนั้นก็มีความ สิ้นไปเป็นธรรมดา มีความเสื่อมไปเป็น ธรรมดา มีความคลายไปเป็นธรรมดา มีความดับไปเป็นธรรมดา เหล่านี้ชื่อว่าญาณวัตตฺถุ ๗๗³⁰

ญาณวัตตฺถุหมวดละ ๗ มีด้วยประการฉะนี้ (๑)

๘. อัญญุทฺถนิตเทศ

[๘๐๗] บรรดาญาณวัตตฺถุหมวดละ ๘ นั้น ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ เป็นไฉน

ปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔ คือ

๑. ปัญญาในโสดาปัตติมรรค	๒. ปัญญาในโสดาปัตติผล
๓. ปัญญาในสกทาคามิมรรค	๔. ปัญญาในสกทาคามิผล
๕. ปัญญาในอนาคามิมรรค	๖. ปัญญาในอนาคามิผล
๗. ปัญญาในอรหัตตมรรค	๘. ปัญญาในอรหัตตผล

เหล่านี้ชื่อว่าปัญญาในมรรค ๔ ผล ๔

ญาณวัตตฺถุหมวดละ ๘ มีด้วยประการฉะนี้ (๑)

๙. นวกนิตเทศ

[๘๐๘] บรรดาญาณวัตตฺถุหมวดละ ๙ นั้น ปัญญาในอนุปฺพุพฺพวิหารสมาบัติ ๙ เป็นไฉน

ปัญญาในอนุปฺพุพฺพวิหารสมาบัติ ๙ คือ

๑. ปัญญาในปฐมฌานสมาบัติ
๒. ปัญญาในทุติยฌานสมาบัติ
๓. ปัญญาในตติยฌานสมาบัติ
๔. ปัญญาในจตุตถฌานสมาบัติ
๕. ปัญญาในอากาสาณัญญาตนสมาบัติ
๖. ปัญญาในวิญญาณัญญาตนสมาบัติ
๗. ปัญญาในอากิญจัญญาตนสมาบัติ
๘. ปัญญาในเนวสัณญานาสนัญญาตนสมาบัติ

³⁰ ส.น. (ไทย) ๑๖/๓๔/๗๓, อภ.วิ.อ. (บาลี) ๘๐๖/๔๕๒

๙. ปัจจเวกขณะญาณของโยคาวจรบุคคลผู้ออกจากสัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ
เหล่านี้ชื่อว่าปัญญาในอนุปปทวิหารสมาบัติ ๙
ญาณวัตถุหมวดละ ๙ มีด้วยประการฉะนี้ (๑)

๑๐. ทสกนิตเทศ

๑. ฐานาฐานญาณ

(ปริชาหยังฐฐานะและอฐานะ)³¹

[๙๐๙] บรรดาญาณวัตถุหมวดละ ๑๐ นั้น พระตถาคตทรงทราบธรรมที่เป็นฐานะโดย
ความเป็นฐานะและธรรมที่ไม่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้เสด้าบันถึงพร้อมด้วยมัคคทิวฐิ³² จะพึงยึดถือ
สังขารอะไร ๆ โดยความเป็นสภาวะที่เที่ยง นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่
ปุถุชนจะพึงยึดถือสังขารอะไร ๆ โดยความเป็นสภาวะที่เที่ยง นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้เสด้าบันถึงพร้อมด้วยมัคคทิวฐิจะพึงยึดถือสังขาร
อะไร ๆ โดยความเป็นสภาวะที่เป็นสุข นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่ปุถุชน
จะพึงยึดถือสังขารอะไร ๆ โดยความเป็นสภาวะที่เป็นสุข นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้เสด้าบันถึงพร้อมด้วยมัคคทิวฐิจะพึงยึดถือธรรม
อะไร ๆ โดยความเป็นสภาวะที่เป็นตัวตน นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่
ปุถุชนจะพึงยึดถือธรรมอะไร ๆ โดยความเป็น สภาวะที่เป็นตัวตน นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้เสด้าบันถึงพร้อมด้วยมัคคทิวฐิจะพึงฆ่ามารดา นี้
ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่ปุถุชนจะพึงฆ่ามารดา นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็น
ได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่บุคคลผู้เสด้าบันถึงพร้อมด้วยมัคคทิวฐิจะพึงฆ่าบิดา ฯลฯ
ฆ่าพระอรหันต์ ฯลฯ มีจิตคิดประทุษร้ายทำพระโลหิตของพระตถาคตให้ห้อขึ้น ฯลฯ ทำสงฆ์ให้แตกกัน ฯลฯ
นับถือศาสดาอื่น ฯลฯ บังเกิดในภพที่ ๘³³ นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่
ปุถุชนจะพึงบังเกิดในภพที่ ๘ นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์จะพึงอุบัติขึ้น
พร้อม ๆ กันในโลกธาตุอันเดียวกัน นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่พระอรหันต์
สัมมาสัมพุทธเจ้าจะพึงอุบัติขึ้นพระองค์ เดียวในโลกธาตุเดียว นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ องค์จะพึงอุบัติขึ้น พร้อม ๆ กันในโลก
ธาตุอันเดียวกัน นี้ไม่ใช่ฐานะไม่ใช่โอกาสที่จะมีได้ พระองค์ทรงทราบว่า ข้อที่พระเจ้าจักรพรรดิจะพึงอุบัติ
ขึ้นพระองค์เดียวในโลกธาตุเดียว นี้แลเป็นฐานะที่มีได้เป็นได้

³¹ คำว่า “ฐานะ” หมายถึงสิ่งที่เป็นไปได้ คือทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น “อฐานะ” หมายถึง สิ่งที่เป็นไปไม่ได้ คือทำดีได้ชั่ว ทำชั่ว
ได้ดี เป็นต้น (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๙๐๙/๔๕๓)

³² หมายถึงพระอริยสาวกผู้เสด้าบัน (อภิ.วิ.อ. ((บาลี) ๙๐๙/๔๕๓)

³³ หมายถึงพระอริยสาวกผู้เสด้าบัน (อภิ.วิ.อ. ((บาลี) ๙๐๙/๔๕๓)

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า สภาวธรรมใด ๆ เป็นเหตุเป็นปัจจัยให้สภาวธรรมใด ๆ เกิดขึ้น สภาวธรรมนั้น ๆ เป็นฐานะ สภาวธรรมใด ๆ ไม่เป็น เหตุไม่เป็นปัจจัยให้สภาวธรรมใด ๆ เกิดขึ้น สภาวธรรม นั้น ๆ ไม่เป็นฐานะ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐฐิในสภาวธรรม ที่ เป็นฐานะและสภาวธรรมที่ไม่เป็นฐานะเหล่านั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบว่า สภาวธรรมที่เป็นฐานะโดย ความเป็นฐานะ และสภาวธรรมที่ไม่เป็นฐานะโดยความเป็นฐานะตามความเป็นจริง (๑)

๒. กัมมวิปากญาณ

(ปริชาหยังรู้ผลของกรรม)

[๔๑๐] พระตถาคตทรงทราบผลของกรรมสมาทานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันคติ-สมบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันอุปัชฌิตสมบัติห้ามไว้ จึงไม่ให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบาปบาง อย่างอันกาลสมบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอันปโยคสมบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ ผลก็มี

กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัยคติวิบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่าง อาศัยอุปัชฌิตวิบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบาปบางอย่างอาศัย กาลวิบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่ เป็นบาปบางอย่างอาศัยปโยควิบัติจึงให้ผลก็มี

กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันคติวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบุญบาง อย่างอันอุปัชฌิตวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันกาลวิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอันปโยควิบัติห้ามไว้จึงไม่ให้ผลก็มี

กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยคติสมบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่ เป็นบุญบางอย่าง อาศัยอุปัชฌิตสมบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทานที่เป็นบุญบางอย่างอาศัย กาลสมบัติจึงให้ผลก็มี กรรมสมาทาน ที่เป็นบุญบางอย่างอาศัยปโยคสมบัติจึงให้ผลก็มี

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐฐิในกรรมสมาทาน นั้น นี้ชื่อพระตถาคตทรงทราบวิปากของกรรมสมาทานที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันตามความเป็นจริง โดยฐานะ โดยเหตุ (๒)

๓. สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ

(ปริชาหยังรู้ทางที่จะนำไปสู่ภูมิทั้งปวง)

[๔๑๑] พระตถาคตทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไปสู่สุทธ ทรงแทว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ ให้ไป สู่กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ทรงทราบว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ให้ ไปสู่วิสัยแห่งเปรต ทรงทราบว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ให้ ไปสู่มนุษยโลก ทรงทราบว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ให้ไปสูเทวโลก ทรงทราบว่า ทางนี้ ปฏิปทานี้ให้ไปสูนิพพาน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฐฐิในทางไปสู่ภูมิทั้ง ปวงนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ตามความเป็นจริง (๓)

๔. นานาธาตญาณ

(ปริชาหยังรู้สัตว์ที่มีธาตุแตกต่างกัน)

[๔๑๒] พระตถาคตทรงทราบโลกที่เป็นอนเนกธาตุและนานาธาตุตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบความเป็นต่าง ๆ กันแห่งชั้นันท์ ทรงทราบความเป็น ต่าง ๆ กันแห่งอายตนะ ทรงทราบความเป็นต่าง ๆ กันแห่งธาตุ ทรงทราบความเป็นต่าง ๆ กันแห่งโลกที่เป็นอนเนกธาตุและที่เป็นนนาธาตุ

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในโลกที่เป็นอนเนกธาตุและที่เป็นนนาธาตุนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบโลก ที่เป็นอนเนกธาตุและที่เป็นนนาธาตุตามความเป็นจริง³⁴ (๔)

๕. นานาธมุตติญาณ

(ปริชาหยังรู้สัตว์ที่มีอัธยาศัยแตกต่างกัน)

[๔๑๓] พระตถาคตทรงทราบความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้มีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยทรมาก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยประณีตก็มี เหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยทรมาย่อมคบหาสมาคมเข้าไป หาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยทรมาเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยประณีตก็คบหาสมาคมเข้าหาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยประณีต

แม้แต่ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยทรมาก็คบหาสมาคมเข้าหาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ผู้มีอัธยาศัยทรมามาแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยประณีตก็ได้คบหาสมาคมเข้าหาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยประณีตมาแล้ว

แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยทรมาก็จักคบหาสมาคมเข้าหาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยทรมา สัตว์ทั้งหลายที่มีอัธยาศัยประณีตก็จักคบหา สมาคมเข้าหาบ่อย ๆ ซึ่งเหล่าสัตว์ที่มีอัธยาศัยประณีต

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กันนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรง ทราบความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กันตามความเป็นจริง (๕)

๖. อินทรีย์ปโรปริยัตติญาณ

(ปริชาหยังรู้สัตว์ที่มีอินทรีย์แก่กล้า และไม่แก่กล้า)

[๔๑๔] (๖) พระตถาคตทรงทราบความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่นของบุคคลเหล่าอื่นตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทราบอาสยะ อนุสัย จริต อธิมุตติ³⁵ ของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายผู้มีภูลีคือกิเลสน้อย มีภูลีคือกิเลสมาก มีอินทรีย์แก่กล้า มีอินทรีย์อ่อน มีอาการดี มีอาการชั่ว แนะนำให้เข้าใจได้ง่าย แนะนำให้เข้าใจได้ยาก ควรบรรลุนิพพานและไม่ควรบรรลุนิพพาน

[๔๑๕] อาสยะของสัตว์ทั้งหลาย เป็นไฉน

ความเห็นว่าเป็น โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีวะเป็นอย่างหนึ่ง สรีระก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ชีวะกับสรีระเป็นอย่างเดียวกัน ชีวะกับสรีระเป็น คนละอย่างกัน หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีก

³⁴ อภ.วิ.อ. (บาลี) ๔๑๒/๔๙๑-๒

³⁵ อาสยะ ได้แก่ ทิฏฐิและยถาภูตญาณอันเป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าสัตว์
 อนุสัย ได้แก่ กิเลสที่นอนเนื่องซึ่งยังละไม่ได้
 จริต ได้แก่ กุศลและอกุศลที่กายกรรมเป็นต้นปรุงแต่ง
 อธิมุตติ ได้แก่ อัธยาศัยของเหล่าสัตว์ (อภ.วิ.อ. (บาลี) ๔๑๔/๔๙๓-๔)

หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีก หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็ใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็ใช่ หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มีใช่ จะว่าไม่เกิดอีกก็มีใช่ สัตว์ทั้งหลายผู้อาศัยภวทัญญูหรือวิภวทัญญูดังกล่าวมานี้ หรือสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่เข้าไปอาศัยที่สุดทั้ง ๒ นี้ ได้อนุโลมิกขันติ³⁶ ในสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นปัจจัยของกันและกันและอาศัยกันและกันเกิดขึ้นก็มี ญาณ รู้ตามความเป็นจริง³⁷ นี้ชื่อว่าอาสยะของสัตว์ทั้งหลาย

[๘๑๖] **อนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย** เป็นไฉน

อนุสัย ๗ คือ

๑. กามราคานุสัย (อนุสัยคือกามราคะ)
๒. ปฏิฆานุสัย (อนุสัยคือปฏิฆะ)
๓. มานานุสัย (อนุสัยคือมานะ)
๔. ทัญญานุสัย (อนุสัยคือทัญญู)
๕. วิจิกิจจานุสัย (อนุสัยคือวิจิกิจจา)
๖. ภวราคานุสัย (อนุสัยคือภวราคะ)
๗. อวิชชานุสัย (อนุสัยคืออวิชชา)

ราคานุสัยของสัตว์ทั้งหลายย่อมนอนเนื่องอยู่ในปียรูปสาดรูป³⁸ ในโลก ปฏิฆานุสัย ของสัตว์ทั้งหลายย่อมนอนเนื่องอยู่ในอัปียรูปสาดรูปในโลก อวิชชาตกไปใน สภาวะธรรมทั้ง ๒ นี้ ด้วยอาการอย่างนี้มานะ ทัญญู และวิจิกิจจา พึงเห็นว่าตั้ง อยู่ในฐานะแห่งเดียวกันกับอวิชชานั้น นี้ชื่อว่าอนุสัยของสัตว์ทั้งหลาย

[๘๑๗] **จริตของสัตว์ทั้งหลาย** เป็นไฉน

บุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี) อบุญญาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว) อาเนญชาภิสังขาร (สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคง) ที่ เป็นกามาวจรภูมิ หรือที่เป็นรูปาวจรภูมิและอรูปาวจรภูมิ นี้ชื่อว่าจริตของสัตว์ ทั้งหมด

[๘๑๘] **อหยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย** เป็นไฉน

สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยทราวมก็มี สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยประณีตก็มี เหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยทราวมย่อมคบหาสมาคมเข้าไปหาเหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยทราวม เหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยประณีตก็ย่อมคบหาสมาคมเข้าไปหาเหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยประณีต

แม้ในอดีตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยทราวมก็ได้คบหาสมาคมเข้าไปหา เหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยทราวมมาแล้ว สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยประณีตก็ได้คบหาสมาคมเข้าไปหาเหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยประณีตมาแล้ว

แม้ในอนาคตกาล สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยทราวมก็จักคบหาสมาคมเข้าไปหา เหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยทราวม สัตว์ทั้งหลายที่มีอหยาศัยประณีตก็จักคบหาสมาคมเข้าไปหาเหล่าสัตว์ที่มีอหยาศัยประณีต นี้ชื่อว่าอหยาศัยของสัตว์ทั้งหลาย

[๘๑๙] **สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปคืออภิลิขิตในปัญญาจักขุมาก** เหล่านั้นเป็นไฉน

³⁶ อนุโลมิกขันติ ได้แก่ วิปัสสนาญาณ (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๘๑๕/๔๙๔)

³⁷ ญาณรู้ตามความเป็นจริง ได้แก่ มรรคญาณ (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๘๑๕/๔๙๔)

³⁸ ปียรูปสาดรูป หมายถึงสภาวะที่น่ารัก น่าชื่นใจ มุ่งเอาส่วนที่เป็นอภิสารณณ์ ซึ่งเป็นปอเกิดแห่งต้นหา (อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๘๑๖/๔๙๕)

กิเลสวัตร ๑๐ คือ

๑. โลกะ (ความอยากได้)	๒. โทสะ (ความคิดประทุษร้าย)
๓. โมหะ (ความหลง)	๔. มานะ (ความถือตัว)
๕. ทิฏฐิ (ความเห็นผิด)	๖. วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)
๗. ถีนะ (ความท้อแท้)	๘. อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)
๙. อหิริกะ (ความไม่ละอาย)	๑๐. อโนตตปปะ (ความไม่เกรงกลัว)

กิเลสวัตร ๑๐ เหล่านี้อันสัตว์เหล่าใดสั่งเสพ เจริญ ทำให้มากเพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุมาก

[๘๒๐] **สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อย** เหล่านั้นเป็นไฉน

กิเลสวัตร ๑๐ เหล่านี้สัตว์เหล่าใดไม่สั่งเสพ ไม่เจริญ ไม่ทำให้มาก ไม่เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อย

[๘๒๑] **สัตว์ทั้งหลายที่มีอินทรีย์อ่อน** เหล่านั้นเป็นไฉน

อินทรีย์ ๕^{๓๙} คือ

๑. สัทธินทรีย์ (อินทรีย์คือศรัทธา)
๒. วิริยินทรีย์ (อินทรีย์คือวิริยะ)
๓. สตินทรีย์ (อินทรีย์คือสติ)
๔. สมာธินทรีย์ (อินทรีย์คือสมาธิ)
๕. ปัญญินทรีย์ (อินทรีย์คือปัญญา)

อินทรีย์ ๕ เหล่านี้อันสัตว์เหล่าใดไม่สั่งเสพ ไม่เจริญ ไม่ทำให้มาก ไม่ทำให้เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีอินทรีย์อ่อน

[๘๒๒] **สัตว์ทั้งหลายที่มีอินทรีย์แก่กล้า** เหล่านั้นเป็นไฉน

อินทรีย์ ๕ เหล่านี้อันสัตว์เหล่าใดสั่งเสพ เจริญ ทำให้มาก เพิ่มพูนขึ้นแล้ว สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีอินทรีย์แก่กล้า

[๘๒๓] **สัตว์ทั้งหลายผู้มีอาการชั่ว** เหล่านั้นเป็นไฉน

สัตว์เหล่านั้นใดมีอาสวะชั่ว มีอนุสัยชั่ว มีจิตชั่ว มีอหยาตย์ชั่ว มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุมาก มีอินทรีย์อ่อน สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีอาการชั่ว

[๘๒๔] **สัตว์ทั้งหลายผู้มีอาการดี** เหล่านั้นเป็นไฉน

สัตว์เหล่านั้นใดที่มีอาสวะดี มีจิตดี มีอหยาตย์ดี มีธุลีคือกิเลสในปัญญาจักขุน้อย มีอินทรีย์แก่กล้า สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้มีอาการดี

[๘๒๕] **สัตว์ทั้งหลายผู้ที่แนะนำให้เข้าใจได้ยาก** เหล่านั้นเป็นไฉน

ก็สัตว์เหล่าใดมีอาการชั่ว สัตว์เหล่านั้นนั้นแลชื่อว่าผู้แนะนำให้เข้าใจได้ยาก ส่วนสัตว์เหล่าใดมีอาการดี สัตว์เหล่านั้นนั้นแลชื่อว่าผู้แนะนำให้เข้าใจได้ง่าย

[๘๒๖] **สัตว์ทั้งหลายผู้ไม่ควรบรรลุนิพพาน** เหล่านั้นเป็นไฉน

^{๓๙} สภาพที่เป็นใหญ่ในกิจของตน เช่นศรัทธาเป็นใหญ่ในการครอบงำความไม่มีศรัทธาเป็นต้น

สัตว์เหล่านั้นใดประกอบด้วยเครื่องง่ากั้นคือกรรม ประกอบด้วยเครื่องง่ากั้น คือกิเลส ประกอบด้วยเครื่องง่ากั้นคือวิบาก เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทราม ไม่ควรที่จะหยั่งลงสู่มรรคคือสัมมัตตนิยาม⁴⁰ในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้ไม่ควรบรรลุมรรค

[๘๒๗] **สัตว์ทั้งหลายผู้ควรบรรลุมรรค เหล่านั้น** เป็นไฉน

สัตว์เหล่านั้นใดไม่ประกอบด้วยเครื่องง่ากั้นคือกรรม ไม่ประกอบด้วยเครื่องง่ากั้นคือกิเลส ไม่ประกอบด้วยเครื่องง่ากั้นคือวิบาก มีศรัทธา มีฉันทะ มีปัญญา ควรที่จะหยั่งลงสู่มรรคคือสัมมัตตนิยามในสภาวะธรรมที่เป็นกุศลทั้งหลาย สัตว์เหล่านั้นนั้นชื่อว่าผู้ควรบรรลุมรรค

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมกมาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาปฏิภาณในความแก่กล้า และไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลายนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบความแก่กล้าและไม่แก่กล้าแห่งอินทรีย์ของสัตว์เหล่าอื่นของบุคคล เหล่าอื่นตามความเป็นจริง (๖)

๗. ฌานาภิสังกิลสาทิญาน

(ปริชาหยังรู้รู้ความเศร้าหมอง ผ่องแผ้วและการออกจากฌานเป็นต้นตามเป็นจริง)

[๘๒๘] **พระตถาคตทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว แห่งฌาน วิโมกข์ สมภาติ สมบัติ และความออกจากฌานเป็นต้นนั้นตามความเป็นจริง เป็นไฉน**

โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌาน ๔ จำพวกชื่อว่ามาयी คือ โยคาวจรบุคคลผู้เจริญ ฌานบางคนสำคัญฌานที่ตนได้แล้วนั้นแหละผิดจากว่ายังไม่ได้ก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนสำคัญฌานที่ตนยังไม่ได้นั้นแหละผิดไปว่าได้แล้วก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนสำคัญฌานที่ตนได้แล้วนั้นแหละว่าได้แล้วก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนสำคัญฌานที่ตนยังไม่ได้นั้นแหละว่ายังไม่ได้ก็มี เหล่านี้ชื่อว่าโยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌาน ๔ จำพวก

โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานอีก ๔ จำพวก คือ โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเข้าฌานได้ช้าแต่ออกได้เร็วก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเข้าฌานเร็วแต่ออกช้าก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเข้าฌานได้ช้าและออกช้าก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเข้าฌานได้เร็วและออกได้เร็วก็มี เหล่านี้ชื่อว่าโยคาวจรบุคคล ๔ จำพวก

โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานอีก ๔ จำพวก คือ โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเป็นผู้ฉลาดในการกำหนดสมาธิในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการกำหนดสมาบัติในสมาธิก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเป็นผู้ฉลาดในการกำหนดสมาบัติในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการกำหนดสมาธิในสมาธิก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเป็นผู้ฉลาดในการกำหนดสมาธิในสมาธิและฉลาดในการกำหนดสมาบัติในสมาธิก็มี โยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌานบางคนเป็นผู้ไม่ฉลาดในการกำหนดสมาธิในสมาธิ ไม่ฉลาดในการกำหนดสมาบัติในสมาธิก็มี เหล่านี้ชื่อว่าโยคาวจรบุคคลผู้เจริญฌาน ๔ จำพวก

คำว่า **ฌาน** ได้แก่ ฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน

คำว่า **วิโมกข์** ได้แก่ วิโมกข์ ๘ คือ โยคาวจรบุคคลผู้ได้รูปฌานโดยทำ บริกรรมในรูปภายในตน ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย นี้ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๑

โยคาวจรบุคคลผู้ได้รูปฌานโดยทำบริกรรมในรูปภายในตนย่อมเห็นรูปทั้งหลาย ในภายนอกตน นี้ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๒

⁴⁰ มรรค คือข้อกำหนดถึงความเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ๑๐ ประการ ๘ ข้อข้างต้นตรงกับมรรค ๘ เพิ่มอีก ๒ ข้อ คือสัมมาญาณ (รู้ชอบ) และสัมมาวิมุตติ (พ้นชอบ) เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อเสขธรรม (ธรรมของพระอเสขะ) (ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๘/๓๖๕-๓๖๖,๓๖๐/๒๘๒, อภ.วิ.อ. (บาลี) ๘๒๖/๔๙๗)

โยคาวจรบุคคลเป็นผู้โน้มจิตไปว่า งามแท้ นี่ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๓

เพราะก้าวล่วงรูปสัญญาได้โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิสมสัญญา และเพราะไม่ได้มนสิการซึ่งนานัตตสัญญา โยคาวจรบุคคลจึงบรรลुอากาศนัญญาตนตมาน โดยปริกรรมว่า อากาศไม่มีที่สุดตั้งนี้อยู่ นี่ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๔

เพราะก้าวล่วงอากาศนัญญาตนตนะได้โดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลुวิญญาณัญญาตนตมาน โดยปริกรรมว่า วิญญาณไม่มีที่สุด ตั้งนี้อยู่ นี่ชื่อว่า วิโมกข์ข้อที่ ๕

เพราะก้าวล่วงวิญญาณัญญาตนตนะได้โดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลुอากิญจัญญาตนตมาน โดยปริกรรมว่าอะไร ๆ ก็ไม่มี ตั้งนี้อยู่ นี่ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๖

เพราะก้าวล่วงอากิญจัญญาตนตนะได้โดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลुเนวสัญญานาสัญญาตนตมานอยู่ นี่ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๗

เพราะก้าวล่วงเนวสัญญานาสัญญาตนตนะได้โดยประการทั้งปวง โยคาวจรบุคคลจึงบรรลุสัญญาเวทิตนโรธอยู่ นี่ชื่อว่าวิโมกข์ข้อที่ ๘

คำว่า **สมาธิ** ได้แก่ **สมาธิ ๓** คือ

๑. สวิตกกถวิจาร์สมาธิ (สมาธิที่มีทั้งวิตกและวิจาร์)
๒. อวิตกกถวิจาร์ปัตตสมาธิ (สมาธิที่ไม่มีวิตกมีเพียงวิจาร์)
๓. อวิตกกถวิจาร์สมาธิ (สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตกและวิจาร์)

คำว่า **สมาบัติ** ได้แก่ **อนุปปพวิหารสมาบัติ ๙** คือ

๑. ปฐมฌานสมาบัติ	๒. ทุตติยฌานสมาบัติ
๓. ตติยฌานสมาบัติ	๔. จตุตถฌานสมาบัติ
๕. อากาสานัญญาตนสมาบัติ	๖. วิญญาณัญญาตนสมาบัติ
๗. อากิญจัญญาตนสมาบัติ	๘. เนวสัญญานาสัญญาตนสมาบัติ
๙. สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ ⁴¹	

บทว่า **ความเศร้าหมอง** ได้แก่ สภาวะธรรมที่เป็นฝ่ายเสื่อม

บทว่า **ความผ่องแผ้ว** ได้แก่ สภาวะธรรมที่เป็นฝ่ายคุณวิเศษ

บทว่า **ความออก** ได้แก่ แม้ความผ่องแผ้ว ก็ชื่อว่าความออก แม้ความออกจากสมาธินั้น ๆ ก็ชื่อว่าความออก

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว ความออกจากฌาน นี่ชื่อว่าพระตถาคต ทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องแผ้ว แห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ และความออกจากฌานเป็นต้นนั้นตามความเป็นจริง (๗)

๘. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

(ปรีชาหยั่งรู้ทำให้ระลึกภพที่เคยอยู่ในหนหลังได้)

[๘๒๙] **พระตถาคตทรงทราบการระลึกชาติในหนหลังตามความเป็นจริง** เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงระลึกชาติในหนหลังได้หลาย ๆ ชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติ

⁴¹ **สัญญาเวทิตนโรธสมาบัติ** หมายถึงสมาบัติที่ดับสัญญาและเวทนามี ๒ คือ อสัญญาสมาบัติ และนิโรธสมาบัติ ที่เป็นอสัญญาสมาบัติมีแก่ปัญชน ที่เป็นนิโรธสมาบัติ มีเฉพาะแต่พระอนาคามีและพระอรหันต์ ผู้ชำนาญในสมาบัติ ๘ ข้างต้นแล้วเท่านั้นจึงจะเข้าได้ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๗๓๕/๒๘๒)

บ้าง ๑,๐๐๐ ชาตินี้บ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาตินี้บ้าง หลายสังวัฏฏกัปปบ้าง หลายวิวัฏฏกัปปบ้าง หลายสังวัฏฏวิวัฏฏกัปปบ้างว่า เราอยู่ในภพนั้น เป็นผู้ที่มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีวรรณะอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้ เรานั้นจุติจากชาตินั้นแล้วจึงไปเกิดในภพนั้น เราอยู่ในภพนั้น เป็นผู้ที่มีชื่ออย่างนี้ มีโคตรอย่างนี้ มีวรรณะอย่างนี้ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขและทุกข์อย่างนี้ มีกำหนดอายุอย่างนี้ เรานั้นจุติจากชาตินั้นแล้วจึงมาเกิดในภพนี้ พระตถาคตทรงระลึกชาติในหนหลังได้หลาย ๆ ชาติพร้อม ทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในการระลึกชาตินั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบการระลึกชาติในหนหลังตามความเป็นจริง (๘)

๙. จตุปปาตญาณ

(ปรีชาหยั่งรู้จิตและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม)

[๘๓๐] พระตถาคตทรงทราบความจิตและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงมีทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักขุของสามัญมนุษย์ ทรงเห็นสัตว์ผู้กำลังจุติ อุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณเลว ไปสูคติ ไปทุคติ ย่อมทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ผู้เจริญเหล่านี้ประกอบด้วยกาย-ทุจริต ประกอบด้วยวจีทุจริต ประกอบด้วยมโนทุจริต กล่าวใสร้าย พระอริยะ เป็น มิจฉาทิฏฐิ สมทานมิจฉาทิฏฐิกรรม สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วก็เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก หรือสัตว์ผู้เจริญเหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต ประกอบด้วย วจีสุจริต ประกอบด้วยมโนสุจริต ไม่กล่าวใสร้ายพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ สมทาน สัมมาทิฏฐิกรรม สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วจึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ พระตถาคตทรงมีทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่องสามัญมนุษย์ ทรงเห็นเหล่าสัตว์ผู้กำลังจุติ อุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณเลว ไปสูคติ ไปทุคติ ทรงทราบเหล่าสัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในการจิตและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลายนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบการ จิตและอุบัติแห่งสัตว์ทั้งหลายตามความเป็นจริง (๙)

๑๐. อาสวัชยญาณ

(ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะ)

[๘๓๑] พระตถาคตทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง เป็นไฉน

พระตถาคตในโลกนี้ทรงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เอง เข้าถึงอยู่ในทิฏฐิธรรม ด้วยอาการอย่างนี้

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิฏฐิในความสิ้นอาสวะนั้น นี้ชื่อว่าพระตถาคตทรงทราบความสิ้นอาสวะตามความเป็นจริง (๑๐)

ญาณวิงค์

จบบริบูรณ์